

Webbversion november 2022

Språkförlustens konsekvenser

Om språk, kultur och välbefinnande

Leena Huss
Professor emerita
Uppsala universitet

Kontakt: leena.huss@gmail.com

Innehåll

Uppdraget

1 Inledning

2 När man förlorar ett språk

- 2.1 Hotet mot språken
- 2.2 Stigmatisering av språket
- 2.3 "För barnens bästa"
- 2.4 Var valet fritt?
- 2.5 Tystnaden
- 2.6 Traumat som gick i arv

3 Språklig revitalisering

- 3.1 Vad är revitalisering?
- 3.2 Den statliga minoritetspolitikens roll
  - 3.2.1 Skolans roll
  - 3.2.2 Hur långt räcker det statliga stödet
  - 3.2.3 Vikten av attityder
- 3.3 Lokalt förankrad revitalisering
  - 3.3.1 Ideologiskt klagörande
  - 3.3.2 Domedagsprofetior
  - 3.3.3 Språkspärr
  - 3.3.4 Tid för reflektion
- 3.4 De "nya talarnas" situation
  - 3.4.1 Vem "äger" språket?

4 Språkförlust, revitalisering och genus

- 4.1 Assimilationens tid
- 4.2 Revitaliseringens tid

5 Sambandet mellan språk och hälsa / välbefinnande

6 När lyckas revitaliseringen?

Uppdraget

Föreliggande forskningsöversikt redovisar ett uppdrag åt Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset.

Forskningsöversikten ska ge en överblick över forskning och beprövad erfarenhet kring flerspråkighet, språkförlust och språklig revitalisering. I översikten ska ingå ny forskning om relationen mellan språkförlust, revitalisering samt socio-emotionell- och kognitiv utveckling och hälsa. Översikten presenterar både nationella och internationella utgångspunkter och redogör för stigmatiseringsproblematiken i relation till språk och identitet, det ärvda stigmat och genusaspekten samt sätter processerna i perspektiv av ökat intresse bland nutidens unga för språket man aldrig fick lära sig. I den ska språkspärrar och andra psykologiska fenomen i språkinlärning även diskuteras.

1 Inledning

”Det finns ett Sverige här uppe som är mångkulturellt och alltid varit det. Med många folk som bor nära inpå varandra och som hjälper varandra. [...] Jag tror det puttrar en större och större stolthet över att man har rötter här uppe. Att det finns något som är värt att bevara i språket och kulturen.”

Hanna Aili intervjuad den 1 juli 2021 i podden Proud to be Ummikko.¹

Syftet med denna text är att beskriva vad förlusten av ett eget ursprungsspråk kan betyda för en människa som lever i en språklig och kulturell minoritetssituation. Orsaken till en sådan förlust grundar sig vanligtvis i en ojäm maktssituation där människor inte fritt kan välja utan mer eller mindre tvingas att gå över till majoritetsspråket. Senare uppstår ofta hos deras efterkommande en önskan om att återta det språkliga arvet som gått förlorat. Den växande, världsomfattande revitaliseringsrörelsen är ett tecken på detta. Hur revitaliseringen kan påbörjas, vad den kan ha för målsättningar, vilka möjligheter den har att fortgå och stärkas och varför den är viktig för individerna och samhället i stort diskuteras också i denna text.

Innehållet i texten bygger i mångt och mycket på min egen forskning om språklig revitalisering bland talare av Nordkalottens finsk-ugriska minoritetsspråk: kvänska, meänkieli och samiska. Under den senaste tiden har samiskan varit i fokus, vilket återspeglas i exemplen hämtade från den samiska världen. De är intressanta inte minst därför att samernas eget etnopolitiska arbete påbörjats tidigare och hunnit längre än de båda övriga gruppernas. De svårigheter som språkbevarande och språklig revitalisering möter är dock på många sätt snarlika bland de tre grupperna. Detta gäller också den övriga kontexten, de nordiska länderna som är så pass likartade att forskningsresultat och erfarenheter från grannländerna och från dessa språkliga minoriteter mycket väl torde komma till gagn för alla parter. Samtidigt är språklig revitalisering en global rörelse och därför har jag också tagit med exempel från andra håll i världen. Språkförlustens konsekvenser liksom det uppfattade värdet av lokala revitaliseringsrörelser ter sig förvånansvärt lika oberoende av väderstreck och världsdelar.

---

¹ <https://www.ummikko.se/avsnitt/avsnitt-3-hanna-aili>

2 När man förlorar ett språk

Våren 2000 anordnades ett öppet seminarium vid Uppsala universitet där språkvetare diskuterade innebörden i den nya nationella minoritetspolitiken som just trätt i kraft. Ett av fokuset för diskussionen var meänkieli som efter att tidigare ha betraktats som en dialekt av finskan nu hade fått språkstatus. Nu skulle man gottgöra det språkförtryck och språkförlust som tornedalingar och andra nationella minoriteter tidigare fått uppleva. Då begärde en deltagande professor ordet och kommenterade att det faktiskt bara var den första och kanske andra generationen som drabbades. Efteråt skulle problemet inte existera längre, ansåg han.

Den korta minnesbilden ovan ger ett exempel på hur svårt det kan vara för utomstående att förstå vad det kan betyda för en språklig minoritet att tvingas byta språk. Detta är ett stort problem som försvårar utvecklingen mot en större språklig jämlikhet i samhället och en försoning mellan majoritets- och minoritetsbefolkningarna. Den berömda sociolingvisten Joshua Fishman har lyft fram vikten av att skilja mellan utomstående och dem som själva berörs när det gäller åsikter om språkbevarande. I sin bok *In praise of the beloved language* (1997, 158-159) citerar han Anthony Birch och skriver:

Birch ser inget klart värde i ett försvar av hotade kulturer på grundval av etnicitet. "Vem kan säga", frågar han retoriskt, "om England har det bättre eller sämre på grund av utrotningen av det korniska språket [och kulturen]?" [...] men glömmer då att fråga sig om kornisktalande själva kan ha något relevant att säga i detta sammanhang och om att förbise dem i sig inte är ett exempel på just den etnocentrism som han påstår sig avsky så mycket.²

För att förstå situationen för ett hotat språk är det alltså viktigt att lyssna på dess talare och potentiella talare. Det är de som kan beskriva sina egna erfarenheter och tankar och det är också deras strävanden som måste utgöra grunden för revitaliseringsarbetet. Sedan är det naturligtvis viktigt att majoritetssamhället respekterar minoriteternas språkliga rättigheter genom lagar och bestämmelser, men också genom att ställa resurser till förfogande för språkarbetet. Utan majoritetssamhällets aktiva insats uppnås inte bestående resultat och inte heller en försoning mellan parterna.³

2.1 Hotet mot språken

På 1990-talet och början av 2000-talet publicerades en mängd artiklar och böcker om hotade språk, språkförlust och språkdöd (se exempelvis Robins och Uhlenbeck 1991; Dixon 1997; Dorian 1998; Grenoble och Whaley 1998; Matsumura 1998; Crawford 2000; Crystal 2000; Nettle och Romaine 2000; Skutnabb-Kangas 2000). Enligt Michael Krauss uppmärksammade

---

² Direkta citat från engelsk- och norskspråkig litteratur samt korta citat på finska och meänkieli som förekommer i denna rapport har översatts till svenska av författaren.

³ Se en längre diskussion om detta i avsnittet *Den statliga minoritetspolitikens roll*.

konferensföreläsning 1991 och hans artikel i tidskriften *Language* (1992) är cirka 90 procent av världens språk allvarligt hotade till sin existens om ingenting görs för att bryta trenden. I artikeln tog han också upp frågan om hur det var möjligt att många lingvister inte gjort mer än att passivt iaktta hur största delen av deras forskningsobjekt var på väg att försvinna. Sedan dess har mycket skrivits om forskarnas ansvar när det gäller hotade språk och språksamhällen och såväl lingvister som andra forskare har aktivt börjat arbeta för att stödja de hotade språken (Huss och Csató 2010).

Typiska argument som tagits upp när det gäller behovet av att motarbeta språkförlust och språkdöd har exempelvis varit att språken är bärare av sina talares kulturer och att varje språk är en unik och värdefull del av det gemensamma mänskliga kulturarvet. Dixon (2000) skriver:

Varje språk uttrycker sina talares världsbild – hur de tänker, vad de värdesätter, vad de tror på, hur de kategoriserar världen omkring dem, hur de ordnar sina liv. När ett språk dör ut går en del av den mänskliga kulturen förlorad – för alltid (Dixon 1997, 144)

Det finns också argument som betonar behovet av språklig diversitet som en lika viktig faktor för mänskligheten som all annan diversitet (Crystal 2000; Maffi 2001). Crystal kommenterar det så här:

Om mångfald är en förutsättning för en hållbar mänsklighet, så är bevarandet av språklig mångfald grundläggande, eftersom språket ligger i hjärtat av vad det innebär att vara människa. (Crystal 2000, 33–34)

Ett viktigt argument är även att det är en mänsklig rättighet att få behålla och använda sitt eget språk, och att många konventioner, lagar och förordningar som olika länder förbundit sig att följa ska skydda talarnas rättigheter (Skutnabb-Kangas och Phillipson 2017, 2022).⁴ På senare tid har det alltmer börjat betonas hur talare och före detta talare själva upplever förlusten av sitt ursprungsspråk och tanken på att ens eget språk verkar vara på väg att försvinna. I det följande är det framför allt denna sida av frågan som tas upp och diskuteras.

2.2 Stigmatisering av språket

Språkförlust är en universell erfarenhet och otaliga exempel på hur det kan gå till och hur individer och grupper uppfattar det återfinns i forskningslitteraturen. Många minoriteter och urfolk som upplevt förtryck och öppen assimilationspolitik har så småningom bytt språk från ursprungsspråket till samhällets dominerande språk vilket för många har framstått som det enda rimliga alternativet. En orsak har varit den tidigare stigmatiseringen av språk och identitet som lämnat djupa känslomässiga sår hos många människor.

---

⁴ Några exempel på sådana som är särskilt viktiga i Sverige är Språklag (2009:600), [Lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk \(SFS 2009:724\)](#), [Lag \(2018:1197\) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter, Europarådets ramkonvention om skydd av nationella minoriteter och Europarådet stadga om landsdelsspråk eller minoritetsspråk](#).

I Norge och Sverige bidrog den rasbiologiska forskningen runt sekelskiftet 1800/1900 starkt till att språkliga och kulturella minoriteter fick en negativ stämpel (se utförligare om rasbiologin i Curt Perssons bidrag: Persson 2022). Andra grupper än de skandinaviska bedömdes vara lägrestående raser och deras språk som främmande element som inte hörde till nationen. Hagerman (2015) som tecknat den svenska rasbiologen Herman Lundborgs liv, beskriver de svenska rasbiologernas tankar om språk på följande sätt:

Sverige är alltså världens rasrenaste germanska land samtidigt som det alltid – just här – har funnits folk som rasforskarna menar inte ens går att räkna som européer, eftersom deras språk inte liknar de andra i Europa. De talar finska och samiska, som inte är indoeuropeiska språk utan hör till den finskugriska språkstammen, vilket får forskarna att anta att de snarare är besläktade med mongolerna. (Hagerman 2015, 23)

Mæhlum (2019) beskriver rasbiologins inflytande i Norge och den stigmatisering av det samiska folket som den resulterade i. Även här betonas språkets betydelse i sammanhanget:

Denna utdragna och systematiska stigmatisering av det samiska folket och dess kultur bidrog starkt till att forma de attityder och stereotyper som utvecklades i det norska samhället generellt. Dessa stereotyper tecknade samerna som gammaldags och reaktionära, tiggaraktiga och på gränsen till kulturellt efterblivna. Samiska språket kom att ses som ett av de främsta symboliska uttrycken för vad man ansåg utgöra en underlägsen och anakronistisk kultur. (Mæhlum 2019, 22)

Rasbiologiska tankegångar förekom i svenska skolböcker som exempelvis tornedalska barn i de så kallade arbetsstugorna (se vidare Nilsson Rantas bidrag: Nilsson Ranta 2022) fick läsa. Persson (2018) nämner att man i folkskolans läroböcker kunde läsa

om hotet mot den svenska nationen, i form av rasens degenerering. I samma läroböcker kunde barnen i arbetsstugan stava sig fram och läsa om att man tillhörde en lägre stående ras, allt verifierat med bilder (Persson 2018, 49)

Trots att rasbiologin så småningom förlorade sin ställning bland forskarna levde de gamla uppfattningarna kring språk som samiska och finska kvar länge. Språken sågs som något främmande och problematiskt, inte minst i skolsammanhang. Ännu i början av 1960-talet kunde man i en artikel om Tornedalen i tidningen *Röster i Radio* (1961) läsa följande: "Här uppe är radion av särskilt stor betydelse i undervisningen i engelska – och svenska! Barnen kan nämligen inte tala sitt modersmål när de börjar skolan, de talar finska."

I Tornedalen drabbades många också av en dubbel skam – att ens finska avvek från standardfinskan som den jämfördes med, och att den lokala varieteten av svenska uppfattades som annorlunda och avvikande från andra svenska varieteter. På 1960- och 1970-talen försvårades tornedalingarnas språksituation av den så kallade halvspråkighetsdebatten och begreppet halvspråkighet (se utförligare om begreppet halvspråkighet i Hyltenstam och Salö 2022) som enligt Wande (2021, 170)

[...] i mångt och mycket kom att tolkas som en språklig och psykologisk karaktäristik av tornedalningen. För många blev det ett stigma som man ville frigöra sig ifrån genom ett fortsatt förnekande eller förringande av finskans betydelse. (Wande 2021, 170)

En liknande språklig situation har beskrivits gällande samer och kväner i Norge (Bull 1994; Johansen 2010; Lane 2010). Lane som studerat språksituationen bland kväner i Bugøynes, Nordnorge, skriver:

Äldre människor i Bugøynes sa till mig att det var skamligt att prata kvänska i skolan, så de försökte prata norska så gott de kunde, men deras norska var inte "riktig" norska. På så vis hamnade de i en position av dubbel skam: deras modersmål var värdelöst, och de kunde bara försöka ersätta det med ett främmande språk som de inte behärskade [...] (Lane 2010, 70)

När synen på minoritetsspråken så småningom förbättrades och det blev möjligt för barnen i Tornedalen att få hemspråksundervisning⁵ började man undervisa i finska vilket medförde en ny problematik.

I skolan fick man läsa hemspråk, vilket var finska och inte meänkieli, som de flesta hade hemma och det innebar att när man kom hem och försökte prata "finska" med släkten så skrattade (sic) för man hade ju så mycket "konstiga" ord och det lät ju kul för dem att man talade "råfinska"! För mig innebar det att jag blev tyst för det var ju inge kul att folk skrattade åt en (Ackermann-Boström 2021, 43)

Numera erbjuder skolan modersmålsundervisning i meänkieli och det är mycket som tyder på att attityderna har förbättrats med åren. Då och då kan man dock fortfarande stöta på åsikter som påminner om gamla tider. I ett nyhetsinslag hösten 2020 berättade en meänkielitalande pappa i SVT Uutiset om något som hans son hade fått uppleva i skolan i Kalix, en kommun som ingår i förvaltningsområdet för meänkieli.

Daniel Särkijärvi trodde inte sina öron, när hans barn berättade om vad som hänt i skolan en dag i juni: läraren hade inför klassen sagt att barnets modersmål meänkieli låter likt ett djurläte, en råmande ko. – Mitt barn brukar inte berätta så mycket om vad som sker i skolan. Men nu berättade han allt detta, och direkt, vilket tyder på att det som hände var viktigt för honom, en negativ erfarenhet och en hemsk situation, berättar Särkijärvi. Särkijärvi är känd som en språkaktivist, med målet att revitalisera meänkieli, vilket läraren enligt barnet hade kommenterat i sammanhanget: – "Jag håller inte med din pappa" hade läraren sagt, återger Särkijärvi barnets erfarenhet.⁶

---

⁵ Termen hemspråk ersattes 1997 officiellt av termen modersmål.

⁶ https://www.svt.se/nyheter/uutiset/svenska/elev-berattar-lararen-beskrev-meankieli-som-ett-djurlate?fbclid=IwAR2N5_w5otEzu5CPaTDZRV7zdhKv2jT6LqBOMJFyF3_vjB5tjEXKuk2_gEY

2.3 För barnens bästa

Stigmatiseringen av språket och de gamla uppfattningarna om tvåspråkighet som skadligt för inlärningen av majoritetsspråket levde kvar långt inpå 1950- och 1960-talen och påverkade föräldrarnas vilja att använda minoritetsspråken hemma med sina barn. Många fick veta att det var för deras barns bästa att hela familjen övergick till att tala majoritetsspråket. Föräldrar som själva bar på negativa erfarenheter från sin egen skolgång med minnen om bestraffningar och nedvärdering på grund av språket, ville inte utsätta sina egna barn för liknande upplevelser (Lane 2010; Johansen 2019). Johansen beskriver hur samiskan i de speciella internatskolorna för samiska barn i Norge var ett förbjudet språk och att barnen kunde bestraffas om de talade samiska vilket fick föräldrarna som själva upplevt detta att välja bort samiskan i sina egna hem:

Vi ville inte att våra barn skulle uppleva det vi hade upplevt! Vi ville att de skulle ha en bättre framtid och framtiden bars fram av norskan. Vi trodde att det här var det bästa för dem, att inte vara samer. (Johansen 2019, 36)

Förutom skolundervisning fanns det också andra sätt att öka barns kunskaper i majoritetsspråket. Författaren Kerstin Tuomas Larsson, som skrivit boken *Hjärntvättarresan / Aivonpesoreisu*, berättar i en intervju om den tornedalska traditionen att varje sommar skicka busslastar av barn söderut för att de skulle lära sig svenska – något som kunde innebära smärtsamma upplevelser och en stark känsla av att vara mindre värd. Hon säger:

Vi tornedalingar är de minst kända av Sveriges minoriteter. Med denna bok vill jag lyfta fram en del av vår historia som de flesta svenskar inte känner till. Jag har intervjuat några kvinnor som i sin barndom skickades söderöver för att lära sig riktig svenska, deras berättelser och upplevelser. [...] – Allt var inte bara guld och gröna skogar. Jag vill lyfta upp de här bitarna ur vår historia och säga sanningen. Med åren när jag börjat bottna i mig själv har jag börjat våga säga sanningar. Till och med Jesus säger att; "Sanningen skola göra eder fria", säger Kerstin Tuomas Larsson, som genom skrivandet börjat hitta de bottnar i sitt eget djup som gett vid handen att de mörka stråken i dag ter sig något ljusare.⁷

Före detta arbetsstugebarnen i Perssons (2018) studie vittnar också om vilka konsekvenser det tvära och fullständiga språkbytet till svenska, "ett massivt språkbad där varje vaken stund innebar att tvingas kommunicera på ett helt främmande språk" (s. 47) kunde ha på elevernas skolgång och deras egen självkänsla.

Nå, man lärde sig ju ingenting, efter första klass kunde man ingenting och fick därför gå en klass till. Man räknades som dum när man ingenting lärde sig. Men hur ska man lära sig när man inte kan språket som talas? [...] Jag flyttades också till hjälpklass i Tärendö, det fanns ju inte i hembyn. Man var så dum att man inte lärde sig, så det blev hjälpklass. (Persson 2018, 43)

---

⁷ <https://www.minoritet.se/4902>

2.4 Var valet fritt?

Det fanns många som ansåg att föräldrar som bytte till majoritetsspråket gjorde det av egen fri vilja eftersom majoritetsspråket erbjöd både barn och vuxna en bättre framtid i majoritetssamhället. Man betraktade det som ett nödvändigt val i en situation som krävde det. Mufwene (2002) har redogjort för hur språkbytet i en afrikansk kontext inte betyder att talarna medvetet ger upp sina språk. De känner till de samhälleliga fördelarna som majoritetsspråken innebär, och de egna språken försvinner så småningom, nästan omärkligt, på grund av att talarna anpassar sig och sina språkval till den rådande situationen (Mufwene 2002, 190-191). På andra sidan jordklotet, i en studie baserad på språkliga biografier, beskriver en tornedalsk morfar bosatt i Stockholm ett liknande händelseförlopp. Han har själv aktivt försvarat meänkieli och säger sig ofta ha funderat på varför han aldrig lärde sina döttrar sitt eget språk:

Det är det jag har tänkt många gånger alltså hur det kom sig alltså att jag inte hade den här ambitionen alltså att de skulle [tala meänkieli] [...] så att hon tycker att det hade varit roligt alltså att kunna det här språket och [ha] kontakt med sina kusiner och så vidare. (Pietikäinen et al 2011, 82)

Johansens (2013) intervjustudie hos kustersamer i Manndalen, Norge, beskriver hennes informant på ett liknande sätt att det var ett nästan omedvetet beslut som ingen reflekterade över:

Hanna beskriver språkskiftet som resultatet av ett nästan omedvetet, kollektivt språkval: 'det var bara så det var, ingen gav det en tanke'. Att tala norska hemma var "så naturligt", medan samiska var språket "som förstörde allt" i skolan. (Johansen 2013, 69)

Dorian (1993) diskuterar sådana språkval och beskriver dem som val som en person gör i förhoppning om att man genom att byta ut sitt lågstatusmodersmål ska uppnå en bättre samhällelig position eller ska kunna ge sina barn bättre framtidsutsikter. Hon menar att sådana val egentligen aldrig är riktigt "fria" eftersom de starkt påverkas av ojämlika maktrelationer mellan språk och språkgrupper. Språkbyttarnas barn lär sig en del av det gamla språket men framför allt majoritetsspråket. Deras barn är i sin tur den generation som nått en trygg samhällelig position men som ofta börjar sakna sitt förlorade språk – ett språk som i det skedet vanligtvis har förlorat sin negativa stämpel. Dorian konstaterar att detta "tredje generationsfenomen" är vanligt i hela världen. (Dorian 1993, 576-577)

Det är också viktigt att komma ihåg att majoritetsspråket var det enda skolspråket för de flesta minoritetsbefolkningarna och att föräldrarna därför saknade alternativ att välja mellan. Tanken om att låta sina barn lära sig båda språken fanns inte på kartan. Skolans roll var mycket viktig i assimileringsspolitiken, och lärarna var auktoriteter som föräldrarna lyssnade till. Flerspråkigheten betraktades som skadligt dels eftersom minoritetsspråken inte ansågs besitta något värde och dels för att de ansågs försvåra inläringen av majoritetsspråket. Lindgren (1984), som forskat i kvänska i Nordnorge, har beskrivit sådana tankegångar på följande sätt:

En av utgångspunkterna för assimileringen i Nordreisa var att "finskan förstör norskan". Tvåspråkighet sågs som en omöjlighet eftersom varje finskt ord betraktades som ett hinder för att lära sig norska. Bland barn blev det därför tabubelagt att tala finska. (Lindgren 1984, 297)

Att minoritetsspråken försvann från många familjer och släkter var mot den här bakgrunden lätt att förstå. Det finns också många berättelser om hur det kändes när den yngsta och den äldsta generationen inte längre kunde kommunicera med varandra. Författaren Katarina Kieri beskriver i en intervju⁸ vad detta kom att betyda för hennes relation med sin mormor:

Det är sorgligt att jag aldrig kunde prata med henne för hon kunde bara finska. Jag blev blyg inför henne. Jag tyckte att det var jobbigt att bli lämnad ensam med henne. Jag blev generad när hon sade saker jag inte riktigt förstod. Ibland låtsades jag förstå. Ibland trodde jag att jag hade förstått och svarade men svarade kanske fel och då kanske någon skrattade åt en. Det var komplicerat!

Hanna Aili, tidigare ordförande i ungdomsorganisationen Met Nuoret, berättar i en poddintervju⁹ om hur avsaknaden av meänkieli är vanlig bland hennes jämnåriga och att det också påverkar relationen till äldre generationer, såsom hennes far och farmor. "Meänkieli är ju känslspråket. När man är arg eller glad. Det känns ju alltid lite som att man missar den delen av pappa också. Där han känner sig som mest hemma i det språket."¹⁰

Ida Karkiainen berättar i en intervju i samma podd¹¹ hur man utan språket också förlorar en del av sin egen historia:

Framför allt sorgen över att inte förstå allting som sägs. Det är så mycket av ens historia, så mycket av ens kultur som sitter i språket. Som sitter i uttrycken, som sitter i att beskriva dom gamla fiskeredskapen eller dom gamla platserna, eller sånger, sagor, vaggvisor. Allt det blir så svårt att översätta till något annat språk. Det måste man kunna för att på något sätt bottna i det och förstå betydelsen och innebörden i dom uttrycken. Och det har jag känt en sorg över att jag inte har kunnat.

Även Katarina Kieri tar upp den personliga historielösheten. Hon berättar i en radiointervju¹² hur hon följde med till sina föräldrars hembyar och lyssnade när de vuxna satt och pratade om allt som hänt, hur det hade varit och hur det var nu och annat som hon tyckte också var hennes egen historia. Men eftersom det skedde på ett språk som hon inte förstod känner hon att hon saknar en del av sin egen historia. Samtidigt blev det något som hon kunde använda sig av i sitt författarskap:

Eftersom jag inte förstod vad som sades, studerade jag min släkt och andra väldigt noga, och läste kroppsspråk in i minsta detalj. Det använder jag mig av väldigt mycket i mitt skrivande. Jag har också fått en förståelse för hur det kan vara när olika erfarenheter gör

---

⁸ <https://sverigesradio.se/artikel/6010407>

⁹ <https://www.ummikko.se/>, "En podd om att inte tala sitt eget språk"

¹⁰ <https://www.ummikko.se/avsnitt/avsnitt-3-hanna-aili>

¹¹ <https://www.ummikko.se/avsnitt/avsnitt-6-ida-karkiainen>

¹² <https://sverigesradio.se/artikel/6010407>

att man har svårt att förstå varandra. Jag tänker att allt det här utgör grund för mitt skrivande!

Hanna Aili berättar om hur meänkieli trots allt känns nära och att avsaknaden av det faktiskt kan skapa en gemenskap yngre icke-talare emellan.

När man inte kan språket, som jag, då blir meänkieli någon form av signal om att nu har jag kommit upp till Tornedalen, nu har jag kommit hem. Samtidigt kan jag känna att det finns viss sorg över att inte kunna prata meänkieli, att man har förlorat någonting. [...] Samtidigt skapar upplevelsen att ha blivit försvenskad en speciell samhörighet bland den yngre generationens tornedalingar, kväner och lantalaiset. Känslan av att inte "tillhöra fullt ut" skapar en gemenskap.¹³

2.5 Tystnad

Många efterkommande vittnar om den tystnad som rådde kring språket som inte längre användes tillsammans med barnen. Det kunde ibland bli till en familjehemlighet som måste bevaras och som man inte skulle prata om. I sin beskrivning av de äldres gemensamma, tysta beslut att sluta överföra samiskan till barnen kallar Johansen (2013) de äldres generation för en "tystad" grupp som inte är van vid att förklara eller diskutera hur norskan på så kort tid kunde bli majoritetsspråket i lokalsamhället. De äldre i Johansens undersökning började själva sällan eller aldrig prata om sin egen språkliga eller kulturella bakgrund, eller sina erfarenheter från tiden för förnorskningspolitiken. Även bland utomstående har man ibland karakteriserat minoriteter som "tysta" grupper, någonting som nämns i Lanes artikel om kväner i Norge (2010)

I nyare tidningsartiklar i Norge har kväner ofta beskrivits som den tysta minoritetsgruppen, och 2004 släpptes en dokumentär med den talande titeln *Det stumma folkets stilla död / Det tause folkets stille død* av Siivet-Grenseløse Bilder. (Lane 2010, 74)

Ett drygt decennium senare, den 17 september 2022, hade Kvääniteatteri, den nya kvänateatern, sin urpremiär med pjäsen *Näkymätön kansa – Det usynlige folket. En scenisk samtale om nordlig identitet*.¹⁴ För regissören och teaterchefen Frank Jørstad var valet av pjästiteln självklart. I en intervju för SR Meänraatio berättar han att han ville lyfta fram det kvänska folket, ett folk som norrmännen inte vet något om, och även lyfta fram det kvänska språket och dess värde. I pjäsen talades norska men också en del kvänska.

En allmän osynlighet och även tystnad kring språk och identitet har ofta dröjt kvar länge och den har även kunnat sprida sig till grupper som flyttat in från en helt annan kontext. Beskrivningar av finnar som tillhörande en annan ras förekom fortfarande i skolböckerna under 1960-talet (Spjut 2018, 133) när arbetskraftsinvandringen från Finland till Sverige började ta fart, och från den öppna assimilationens tid och även långt därefter föreligger anekdotisk evidens om att många finnar bytte både språk och namn för att smälta in i den

¹³ <https://www.ummikko.se/avsnitt/avsnitt-3-hanna-aili>

¹⁴ <https://sverigesradio.se/artikel/nakymaton-kansa-kvaaniteatterin-premiaari>

svenska omgivningen. Även här gick många föräldrar över till att tala svenska i familjen för att skydda sina barn mot omgivningens negativa attityder. Finnarna i Sverige blev således en tyst, nästan osynlig minoritet, så till den grad att man år 1994 anordnade en konferens på temat "Vart tog du vägen, Pekka?" för att diskutera frågan om vad som hänt med den stora gruppen finnar som blivit osynliga i det svenska samhället (Huss 2021). I en artikel med rubriken *Finnarnas tysta närvaro* kommenterades fenomenet i *Aftonbladet* av Ammar Makbul (2009), som bland annat skrev så här:

Det är svårt att förstå att det i dag lever en halv miljon sverigefinnar här. Det är ännu obegripligare att det finska språket talats 800 år i Sverige. Den finska prägeln på Sverige är nästintill omärkbar. Varför denna tystnad? Varför finns det så få sverigefinnar i offentligheten?¹⁵

När minoriteterna slutade att överföra sitt eget språk till sina barn gick barnen också miste om en del av sitt kulturella arv och sin samhörighet med gruppen. Några upplevde starkt den påtagliga tystnaden i hemmet och blev senare medvetna om den skam och stigmatisering som föräldrarna fått lida av. Josefina Skerk, samisk politiker från Sverige, berättar om minnen från sin egen släkt:

Den där skammen och sorgen som skapades har ärvts. I vår familj bidrog den säkerligen till den större tystnaden som bredde ut sig. Mormor hörde bara samiska under sin uppväxt när de vuxna grälade. När de inte kunde hejda sig sipprade det smutsiga språket fram. Det var först när hennes pappa blev gammal som kärleken till språket och slöjden blev något som han tillät sig att visa öppet. (Skerk 2017)

I utredningen *Att återta sitt språk* (SOU 2006:19) beskriver en intervjuad person vikten av det samiska språket trots att det bara "burits med passivt". Personen i fråga beskriver det som en "smärtsam brist" och fortsätter:

Effektivt gjorde man språket och det samiska så fult och så bespottat att ingen ville eller orkade stå upp för det. Har endast hört samtalen i sammanhang när ingen trott att man hört på. Så djup var skammen. Det är detta som jag och många med mig i senare generationer nu försöker återta och återerövra. (...) Ty av allt som tagits ifrån det samiska, icke renskötande folket så är språket nästan det enda vi själva kan göra något åt. Det handlar alltså inte bara om ett språk utan om en hel identitet." (SOU 2006:19, 80)

Numera talar man om historiska trauman som gick i arv, även om trauma knappast var ett ord som de drabbade själva använde. Oftast var det en allmän känsla av att inte må så bra, att inte vara helt nöjd med sitt liv. Grenoble (2020), som forskat i nordamerikanska och arktiska folk, beskriver det på följande sätt:

Forskning har visat att många människor i Nordamerika inte känner igen termen "historiskt trauma" i sig, utan talar om fenomenet i andra ordalag, exempelvis som "oroliga tider" eller "händelserna som förfäderna gick igenom". De talar också om trauma

---

¹⁵ <https://www.aftonbladet.se/kultur/a/P3vq3e/sverigefinnarnas-tysta-narvaro>

med specifik hänvisning till språket ('Jag förstår inte mitt tal, mitt språk') och pratar om sorg och själens ensamhet. (Grenoble 2020, 14–15)

Ofta ses den språkliga revitaliseringen som det enda sättet att resa sig och motverka den stigmatisering av etnicitet och identitet som fortfarande plågar många minoriteter och urfolk. Så här skriver Darrell Kipp om vikten av att revitalisera Blackfoot-stammens språk i Nordamerika:

I vår stam var de negativa associationerna så starkt förankrade att ett tabu mot att tala vårt språk förblev färskt i minnet även hos andra och tredje generationens icke-talare av Blackfoot-språket. En viktig aspekt av språkrevitalisering är att avprogrammera denna invanda negativa inställning till vår identitet för att eliminera ännu en anledning till att hata oss själva för att vi är indianer. (Kipp 2009, 6)

2.6 Traumat som gick i arv

Sorgen och tystnaden kring språket gick i många fall vidare till barnen och barnbarnen. I vissa fall förstod barnen först i vuxen ålder att de gått miste om förfädernas språk och kultur. En stor sorg för många var också att det orsakade kommunikationssvårigheter mellan generationerna, inte enbart på grund av det förlorade språket, utan också på grund av annat. Johansen (2013) beskriver behovet av att överbrygga den stora klyftan mellan de äldre som lärt sig att förtränga sin samiska bakgrund och historia, och de yngre som vill återta dem. Detta till trots finns det exempel som tyder på att många i de yngre generationerna förstår varför de äldre inte kunnat eller velat överföra språket (Johansen 2009; Lane (2010). Johansen skriver att det bland hennes yngre informanter i Manndalen är vanligt att inte förebrå sina föräldrar för språkförlusten. Johansen citerar en person som säger:

Jag känner ingen bitterhet eftersom jag förstår dem så väl. Jag respekterar helt och hållet vad de har gjort och att de verkligen har gjort sitt bästa [...] de har gjort allt de kunnat för att lära oss hur man lever i en norsk värld och hur man klarar sig i en norsk värld, i en norsk skola, ja, på grund av deras erfarenheter av den norska världen där de hade problem, eller hur? anpassa sig till skolan, till alla officiella institutioner och allt, eller hur? men jag klarar mig.

Liknande tankar om att de äldre generationerna inte kunde förebrås uttrycks även av andra. Författaren Katarina Kieri påpekar detta i en intervju:¹⁶

Jag kan fortfarande känna mig jävligt förbannad, men den ilskan är inte alls riktad mot mina föräldrar. De tillhör ju den generation som blev förbjuden att tala finska i skolan och till och med bestraffad om de gjorde det. Deras känsla för sitt modersmål blev solkad. Jag känner en stor ilska gentemot vad de fick utstå. De blev ju kränkta som barn!

---

¹⁶ <https://sverigesradio.se/artikel/6010407>

En yngre tornedaling berättar i en poddintervju¹⁷ hur historien även enligt hans mening har varit anledningen till att äldre släktingar inte velat föra meänkieli vidare till barnen.

Jag tror att det ligger väldigt starkt i en skam. Det är klart att vi är påverkade av att man var upp och mätte skallar på Tornedalingar. Det är klart att vi är påverkade av att man inte fick döpa sina barn till namn som inte lät svenska. Det är klart att vi är påverkade av att man inte fick tala språket, att man fick smäll på fingrarna i skolan om man talade finska med sina kompisar. Även om man bara kunde finska. Jag tror det sitter i. Jag tror det påverkar en person för resten av livet. Man måste kämpa med att bygga upp en stolthet igen. Det faller sig inte naturligt att föra det vidare till nästa generation om man som barn har fått veta att det är fel och dåligt och dumt.

Den yngre generationen bär inte på en lika tung ryggsäck av negativa erfarenheter som den äldre generationen. Däremot kunde de känna att de hade gått miste om något och att de inte tillhörde någon grupp. Denna "varken eller"-identitet beskriver Johansen (125-127) på följande sätt:

De äldre i språkgemenskapen var tvungna att hantera en stigmatiserad etnisk identitet, men hade trots allt den kulturella kompetensen som behövdes för att klara av pendelrörelsen mellan en norsk och en samisk sfär [...]. I den privata sfären kunde de fortfarande uttrycka sin samiska identitet. Barnen rörde sig också mellan de två sfärerna, men utan att kunna uttrycka en samisk identitet. De tvingades alltså att göra sina erfarenheter av en samisk stigmatiserad tillhörighet utan att kunna artikulera den. (126)

Att stigmat i många fall levde kvar i efterkommande generationer gjorde att reaktionerna kunde bli mycket olika när minoritetsspråken och -kulturerna så småningom började få statligt stöd och det uppstod revitaliseringsrörelser bland befolkningen. Åsikterna kunde gå vitt isär i en och samma familj när till exempel några av barnen i en ursprungligen samisk familj ville återta sin samiskhet medan de andra inte ville höra talas om det. I den norska dokumentärserien *Den stille kampen* porträtteras exempelvis en familj där barnen reagerat helt olika, några mot och några för kampen för samiskan och den samiska kulturen.¹⁸

Det kvardröjande stigmat kunde också visa sig i andra sammanhang och försvåra språkåtertagande och revitalisering. I Huss och Stångbergs studie av sydsamer i Dearn/Tärnaby uttryckte en samisk pappa hur svårt det kändes att tala samiska med sina barn när hans egen far, som endast talat svenska med honom, var närvarande. Den språkliga kedjan mellan generationerna hade brutits för länge sedan och att tala samiska i den situationen kändes "obekvämt" och "konstlat." (Huss & Stångberg 2018, 138).

Anna Kuru berättar i en poddintervju¹⁹ om liknande erfarenheter när hon har försökt tala meänkieli med sin pappa:

Det är ju den här rädslan att prata språket också. Jag vet inte hur man kommer över det. Jag försöker ibland när jag ringer till min pappa att säga någon öppningsfras på meänkieli.

---

¹⁷ <https://www.ummikko.se/avsnitt/avsnitt-5-mattias-timander>, ingår i projektet Proud to be Ummikko.

¹⁸ <https://tv.nrk.no/serie/den-stille-kampen>, Del 1: Skam og stolthet.

¹⁹ Anna Kuru <https://www.ummikko.se/avsnitt/avsnitt-11-anna-kuru>

Och ibland säger han: "Va?!" Och så byter jag till svenska. Eller så svarar han ibland på meänkieli, men då kan ju inte jag fortsätta en dialog. Det är ju där det brister liksom.

3 Språklig revitalisering

Bland språkbytgenerationens barn och barnbarn finns det många som saknar det förlorade arvet och vill göra något för att återta och revitalisera det. Ett stort uppsving för exempelvis samiska, kvänska och meänkieli bland ungdomar och unga vuxna speglas inte minst i sociala och andra medier. Det har också blivit lättare att arbeta för minoritetsspråken eftersom det officiella förhållningssättet gentemot minoriteter och urfolk har blivit positivare i Norden men även på andra håll. Bland annat har många länder ratificerat Europarådets minoritetskonventioner²⁰ där språkliga rättigheter betonas, och minoriteterna har blivit synligare i samhället.

3.1 Vad är revitalisering?

Vad är då språklig revitalisering och hur går det till att revitalisera ett språk? Ordagrant betyder revitalisering att "ge nytt liv", i detta fall att stärka språk som har försvagats och som riskerar att försvinna i samhället. Ofta likställs revitalisering med en ökning av antalet talare och att språket får tillgång till nya användningsområden, så som i följande definitioner:

Språkrevitalisering behöver inte nödvändigtvis förstås som ett försök att återta tidigare mönster av språkanvändning i familjen, utan kan snarare handla om att skapa nya talare och användningsområden för språket. (K. King 2001).

[...] strävanden att odla nya talare när överföringen mellan generationerna har upphört och när barn inte längre tillägnar sig sina förfäders språk som första språk (Hinton 2011)

I praktiken innebär revitalisering alltså ett medvetet stärkande av ett hotat språk. Enligt en ofta använd definition är ett språk hotat när det kontinuerligt förlorar användningsdomäner och framför allt när föräldrar inte längre överför språket till sina barn. Fishmans klassiska studie *Reversing Language Shift* (1991; uppdaterad 2001) presenterar en typologi över olika tillstånd som minoritetsspråk kan befinna sig i avseende graden av hot mot dessa språk. Här görs en skillnad mellan två typer av nivåer: dels de som befrämjar ett överförande av minoritetsspråken från generation till generation och en återetablering av diglossi²¹, dels de nivåer som dessutom leder fram till ett mer jämlikt förhållande mellan minoritets- och

---

²⁰ Europarådet stadga för landsdels- eller minoritetsspråk, <https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/about-the-charter> och den europeiska ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter, se <https://www.coe.int/en/web/minorities/at-a-glance>

²¹ Begreppet diglossi används om en befolkning i ett område som använder två olika språk eller språkliga varieteter men alltid i olika situationer. Det kan exempelvis handla om ett majoritetsspråk som används officiellt i utbildning, administration, medier med mera, och ett minoritetsspråk som används i hemmen och andra mer privata sammanhang.

majoritetsspråk i ett samhälle. Fishmans (1991) begrepp *language shift reversal* innebär att man medvetet vidtar åtgärder för att vända ett språkbyte som pågår i riktning från enspråkighet i ett minoritetsspråk till enspråkighet i ett majoritetsspråk. Oftast är målsättningen att uppnå en situation där båda språken kan leva kvar sida vid sida och inte att man ska uppnå enspråkighet i minoritetsspråket.

Under de senaste decennierna har otaliga projekt och metoder för språkrevitalisering utvecklats och tillämpats på olika håll i världen (se exempelvis Hinton et al. 2018 för en bred presentation av sådana) och det finns särskilda handböcker i praktisk revitalisering (Hinton och Hale 2001; Grenoble och Whaley 2006; Olko och Sallabank 2021). Situationerna för de hotade och försvagade språken varierar från fall till fall, likaså sätten att tackla språkförlust, och det är uppenbart att olika situationer kräver olika lösningar. Några exempel på metoder som trots kontextuella olikheter tillämpats med stor framgång är olika typer av mentorprogram (Hinton et al. 2018), språkboversamhet (*language nest*) för barn under skolåldern (J. King 2001) och språkbadsundervisning (Cummins 1998). Särskilt bland ungdomar och unga vuxna har de möjligheter som modern informationsteknologi erbjuder för revitalisering varit mycket populära (jfr exempelvis Ackermann-Boström 2022).

3.2 Den statliga minoritetspolitikens roll

En statlig politik som erkänner minoriteternas rättigheter ger speciella möjligheter till språkbevarande och revitalisering. Språklagar, skyltar, kulturarrangemang med mera som en officiell, främjande minoritetspolitik vanligtvis leder till kan även ge språkets talare och potentiella talare en känsla av att det är mer legitimt än tidigare att använda språket i samhället och att arbeta med språklig och kulturell revitalisering (jfr Fjellgren och Huss 2019). Arbetet blir också betydligt lättare när det finns mer resurser att tillgå. Även arbetsmarknaden för flerspråkiga personer påverkas av en positiv statlig minoritetspolitik. När språken ska främjas officiellt behövs fler språkkunniga lärare, tjänstemän, vård- och omsorgspersonal, tolkar, översättare med flera, vilket betyder att kunskaper i minoritetsspråk börjar efterfrågas och tillmäts ett större samhällsekonomiskt värde. Språkens status höjs när de kommer in på nya, prestigefulla användningsdomäner och kan användas i officiella kontakter med myndigheter. Minoriteter får en bättre grund att stå på i förhandlingar med myndigheter, vilket i sin tur kan leda till fler institutioner, medier, utbildningar och andra aktörer som stärker minoritetsspråken.

Den kanske allra största förändringen som direkt kan kopplas till ratificeringen av Europarådets konventioner och etablerandet av en nationell minoritetspolitik i Sverige och Norge var att två språkvarieteter som tidigare betraktats som dialekter av finska uppgraderades till minoritetsspråk: meänkieli respektive kvänska (se exempelvis Hyltenstam 1999; Lane 2011; Wande 2021). Den revitalisering som vi kan skönja idag hade inte varit möjlig utan språkstatusen.

Ett exempel på en institution tillkommen 2010 som resultat av den nationella minoritetspolitiken är Samiskt språkcentrum.²² Redan under sina sex första år hade centret

---

²² Se <https://www.sametinget.se/sprakcentrum>

åstadkommit förvånansvärt mycket när det gäller att gynna de samiska språkens revitalisering (Huss 2017). Syftet med språkcentret var framför allt utvecklingen och tillämpningen av metoder för att stärka enskilda människors förutsättningar att använda och återta det samiska språket. Sedan dess har ett antal av centrets revitaliseringsprojekt och -aktiviteter lett till goda resultat vilka uppmärksammats också utanför Sverige. Utan statlig finansiering hade Samiskt språkcentrum inte kunnat etableras och den samiska revitaliseringen på svenska sida skulle sakna en viktig motor. På grund av att det befintliga språkcentrumet visat sig ha bidragit till revitaliseringen på ett effektivt sätt startades hösten 2022 nya språkcentra även för de övriga nationella minoritetsspråken, varav ett för meänkieli, placerat i Kiruna och Övertorneå, och ett för finska, placerat i Uppsala. Nationella språkcentra ”ska ge stöd och kunskap som underlättar för språkbärare i hela landet att behålla, ta tillbaka och utveckla sitt språk – så att de nationella minoritetsspråken kan leva vidare i Sverige”.²³

3.2.1 Skolans roll

I Norden är det statliga stödet avgörande när det gäller möjlighet till förskola och skola på minoritetsspråket. Medan många forskare och praktiker som deltar i lokala revitaliseringssträvanden erkänner vikten av språköverföringen i hemmet betraktar de samtidigt utbildningen som en mycket central faktor i revitaliseringen (se exempelvis Stiles 1997; McCarty 2002). Tanken är att minoritetsspråken i förskolan och skolan ska kompensera för den vanligt förekommande bristen på talare bland barn och unga i hotade språksamhällen. Faktum är att det är svårt att tänka sig att en revitalisering på lång sikt kan lyckas utan någon hjälp från utbildningsväsendet. I Sverige är det framför allt förskolan som fått ett större ansvar när det gäller de nationella minoritetsspråken. Enligt Lpfö 18 ska exempelvis

barn som tillhör de nationella minoriteterna, där urfolket samer ingår, [...] även stöddas i sin språkutveckling i sitt nationella minoritetsspråk och främjas i sin utveckling av en kulturell identitet. Förskolan ska därigenom bidra till att skydda och främja de nationella minoriteternas språk och kulturer. (s. 9)

Inom de speciella språkliga förvaltningsområdena för finska, meänkieli respektive samiska ska förskolan erbjuda verksamhet helt eller till väsentlig del på dessa språk.²⁴ I grundskolan har man sänkt kraven när det gäller modersmålsundervisning i nationella minoritetsspråk.²⁵

Det finns dock studier från olika delar av världen som påvisat att språkrevitalisering genom skolan inte är helt okomplicerat. Även när allmänhetens attityder gentemot det hotade språket är alltmer positiva och skolorna förväntas bidra till språklig och kulturell revitalisering, kan resultaten ändå vara blygsamma (K. King 2001; Huss et al. 2003; Hirvonen 2008; Hornberger 2008; Huss 2008b). Ofta är mängden eller kvalitén på undervisning bristfällig eller så är undervisningen inte kulturellt anpassad till särskilda minoritets- eller

²³ <https://www.isof.se/vart-uppdrag/isofs-regeringsuppdrag/sprakcentrum-for-nationella-minoritetssprak/om-uppdraget>

²⁴ Skollag (2010:800), 8 kap. 12 b §

²⁵ Skolförordning (2011:185), 10-11 §

urfolkskontexter. Många skolor med undervisning på minoritetsspråket kan lyckas med att producera elever med andraspråkskompetens i det hotade språket, men frågan är hur man ska gå vidare och utöka antalet elever med tillräcklig språklig kompetens för att kunna behålla språket på sikt och i bästa fall också överföra det till sina barn.

3.2.2 Hur långt räcker det statliga stödet?

Även om den officiella politiken gentemot minoriteterna har förbättrats med tiden exempelvis genom att nya institutioner har kommit till och att det har blivit lättare att förhandla med myndigheterna är det samtidigt svårt att bedöma hur mycket en positiv statlig minoritetspolitik i längden kan påverka ett språks överlevnad.

I Norge, Sverige och Finland har det visat sig att exempelvis lagar som ger talare rätt att använda sina språk i olika officiella sammanhang inte har åstadkommit en sådan ökning av språkanvändningen som man förväntade sig (Elenius och Ekenberg 2002; Elenius 2005; Pietikäinen et al. 2010). Det kan naturligtvis bero på många olika faktorer, till exempel tjänstemäns eller talares bristande språkkunskaper och en ingrodd vana hos minoriteterna att använda majoritetsspråket i kontakt med myndigheter. Förmodligen förbättras situationen på sikt allteftersom användningen av språken blir vanligare i offentliga sammanhang. En annat problem är okunskapen om minoriteterna. När informationen når fram saknas ofta förståelse: "Varför ska egentligen sådana små språk hållas levande?" (Huss 2005, 5). En stor brist i den statliga minoritetspolitiken, inte minst i Sverige, har varit att den inte har kunnat åstadkomma en bättre situation i skolundervisningen i och på minoritetsspråken. Europarådets expertkommittéer har under många år kritiserat Sverige för det alldeles för svaga stödet som minoritetsspråken har inom utbildningsområdet. I den senaste rapporten (Min-Lang 2020 4, 34) handlar fyra av expertkommitténs sex starka rekommendationer om skol- och undervisningsfrågor, det vill säga rekommendationerna att stärka undervisningen i eller på alla minoritetsspråk i enlighet med talarnas behov och språkens situation, att öka mängden av modersmålsundervisningen så att den ger ett adekvat stöd för eleverna och skapar höggradig läs- och skrivkunighet i minoritetsspråken, att öka mängden av tvåspråkig utbildning och att utveckla ett system för lärarutbildning enligt minoriteternas behov och de enskilda minoritetsspråkens situation.

3.2.3 Vikten av attityder

Arbetet för att förbättra attityderna till språken genom exempelvis ett större kulturutbud ses ofta som en viktig del av en officiell minoritetspolitik. Fishman (1991) betonar dock vikten av språköverföringen i hemmet och varnar för att fästa alltför mycket uppmärksamhet vid attitydarbetet. "The road to societal language death is paved with the good intentions called 'positive attitudes'", skriver han (1991, 91) och menar att vi kan få en felaktig bild av att språket lever och stärks när det synliga, kulturella utbudet ökar. Risker finns, enligt honom, att språket i själva verket håller på att tyna bort på grund av ett sjunkande antal föräldrar som använder språket med sina barn. Man kan dock hävda att det faktum att språket får nya användningsdomäner inom kultur, utbildning och förvaltning med mera, och att det börjar betraktas som merit på arbetsmarknaden kan påverka föräldrarnas språkliga beslut i

hemmet, vid val av förskola och skola / skolspråk (där flera språkval finns), samt föräldrarnas vilja att stödja barnens minoritetsspråksutveckling eller två/flerspråkighet med andra medel (Huss och Gröndahl, manuskript).

I linje med Fishman påpekar Romaine (2002) att det trots en minoritetsfrämjande statlig politik är svårt att påverka språkanvändningen i hemmen och hos enskilda individer. I slutändan bestäms språkets framtid av de språkval som enskilda individer och familjer gör. Samtidigt är sådana val inte alltid fria (jfr avsnitt Var valet fritt?). Man kan förledas att tro att viljan att tala språket inte finns när det egentligen handlar om något annat. I ett stort europeiskt projekt²⁶ kom man fram till att de flesta meänkielitalarna tror att de yngre generationerna inte har en vilja att använda språket. Forskarna kunde dock konstatera att de yngre inte hade haft möjlighet att lära sig eller att använda språket. Därför var det enligt dem inte rättvist att tala om en bristande vilja. Under hela sin livstid har de yngre haft bättre möjligheter att använda meänkieli i samhället än vad de äldre någonsin haft men eftersom de inte har kunnat tillägna sig tillräckliga språkkunskaper kan det knappast leda till att de använder meänkieli (Arola et al. 2013).

Historien har visat att öppen assimilationspolitik inte alltid har kunnat utplåna minoritetsspråken lika lite som att främjande politik alltid kunnat garantera språkbevarande och revitalisering. Talarnas agens och deras personliga språkideologier kan visa sig vara viktigare än den språkpolitiska kontexten (jfr. Granadillo och Orcutt-Gachiri 2011, 10–11). Också Romaine konstaterar att gräsrotsinitiativ ofta är mer effektiva än toppstyrda direktiv. Även om lagstiftning i sig inte kan garantera språkets överlevnad kan lagstödet ändå ge talarna mer offentligt utrymme för sitt språk och sin kultur (Romaine 2002, 208-210). När ett tidigare icke-stöttat minoritetsspråk får en starkare status i samhället kan det dock också leda till en motreaktion från talarna av majoritetsspråket. Dessa kan nämligen känna en oro för att kunskaper i minoritetsspråket ska börja betraktas som en merit i arbetslivet vilket kan missgynna dem själva (se exempelvis Romaine 2002, 197). Dessutom finns också en risk att den officiella politiken med tiden kan förändras och försvagas om det politiska klimatet skiftar (Huss och Lindgren 2022).

3.3 Lokalt förankrad revitalisering

I en revitaliseringskontext är begreppen *language as a core value* (Smolicz 1992), *associated language* (Eastman et al 1981) och *etnolekt* (Sollid 2013; Johansen 2019) användbara. Här handlar det om huruvida språket eller varieteten som sådant och den språkliga kompetensen i det utgör en central del (core value) av identiteten, eller om språket snarare har ett symboliskt värde: att man förknippar språket med sin identitet oberoende av vilken kompetens – om någon – man har i språket (associated language), eller att man använder en speciell varietet av majoritetsspråket som uttryck för sin etniska identitet (etnolekt). I samiska sammanhang har språket ofta lyfts fram som en omistlig del av den samiska identiteten. Vigdis Stordahl (1997) skriver i sin avhandling *Samene i den moderne verden* om den samiska rörelsen som tidigt hade som en av sina målsättningar att förvandla samiskan från ett "hotat språk" till ett "modersmål" (Stordahl 1996, 146). Bland sydsamerna, som

---

²⁶ European Language Diversity for All (ELDIA), se <https://cordis.europa.eu/project/id/244335/reporting>.

drabbats hårt av assimilationspolitiken, har användningen av enstaka kulturellt viktiga ord eller en svensk eller norsk etnolekt varit ett sätt att signalera samiskhet trots avsaknaden av samiska språkkunskaper (Johansen 2019). Johansen beskriver den vanliga osäkerheten som många känner när det gäller att använda samiska och kampen mot psykologiska hinder²⁷ som grundar sig på en rädsla att bli avslöjad när man gör ett språkfel:

Det känns helt annorlunda att tala fel på sydsamiska än på andra språk, till exempel engelska. Det är som ... som att huden rivs av – som att någon faktiskt flår dig! (Johansen 2019, 38)

Enligt Johansen kan det då kännas betydligt tryggare att använda ett tredje alternativ, det vill säga att tala en etnolekt som består av den lokala varieteterna av norska eller svenska med vissa kulturellt viktiga samiska ord inbäddade i språket.

3.3.1 Ideologiskt klargörande

Fishmans (1991) begrepp *ideological clarification* (ideologiskt klargörande) är av centralt intresse i all revitalisering. Fishman anser att en framgångsrik revitalisering förutsätter ett sådant klargörande som exempelvis innefattar en diskussion inom gruppen om hur man ser på sitt språk, varför språket är hotat, om språket är viktigt för den egna identiteten, vad som kan göras för att rädda det och vad talarna själva är beredda att göra för att åstadkomma det. En medvetenhet om de tidigare historiska skeendena och den rådande situationen kombinerad med en beredskap att handla kan alltså ses som grunden för en framgångsrik revitalisering.

Vikten av ett ideologiskt klargörande har tagits upp av flera forskare, så som exempelvis Dauenhauer och Dauenhauer (1998) and Paul Kroskrity (2009). Dauenhauer och Dauenhauer påpekar att man ofta har skylld en misslyckad revitalisering på brister i läromedel, hos lärare och liknande med mera fast den viktigaste orsaken egentligen har varit oviljan bland befolkningen att själva delta i revitaliseringsprocessen. Sådana språkideologiska ställningstaganden – som i Dauenhauer och Dauenhauers exempel utgörs av positiva attityder till språkbevarande men en förväntan att andra, det vill säga skolan, ska sköta själva arbetet – spelar stor roll i revitaliseringen.

Enligt Kroskrity (2004, 498) kan språkideologier förstås som “beliefs, or feelings, about languages as used in their social world.” Att talarnas och de potentiella talarnas tankar och känslor kring språken är mycket viktiga faktorer att beakta i revitaliseringssammanhang, kommer tydligt fram även i denna skrift. Kroskrity (2009) menar att ett ideologiskt klargörande kan innebära att man identifierar språkideologiska tvistefrågor inom det lokala språksamhället både när det gäller övertygelser och känslor som är rotade i det lokala sammanhanget och sådana som har förmedlats av utomstående aktörer (Kroskrity 2009, 73). Att identifiera sådana frågor och skapa medvetenhet kring dem kan enligt honom i bästa fall leda till samtal mellan de två parterna så att man kan komma fram till en ”tolerabel nivå av oenighet” som inte behöver hämma språkutvecklingsarbetet (2009, 73). Eftersom konflikter av olika slag (exempelvis frågor om vad som är ”korrekt” eller ”autentiskt” språk, vem som

---

²⁷ Jfr begreppet *språkspärr* som behandlas senare i detta kapitel.

får lära sig och använda språket, och så vidare) är så gott som ofrånkomliga i ett revitaliseringsssammanhang, är det viktigt att se till att man kan uppnå en sådan enighet att tvistefrågorna inte bromsar processen alltför mycket.

I likhet med Fishman och Dauenhauer och Dauenhauer (ovan) tar även François Grin (2003) upp den egna viljan och benägenheten att agera som en viktig faktor. Han har studerat implementeringen av Europarådets minoritetsspråksstadga i samhället och identifierat tre grundförutsättningar för ett lyckat resultat när det gäller bibehållande av flerspråkighet: capacity (förmåga), opportunity (möjlighet) och desire (vilja). Det ska finnas en möjlighet att lära sig språken och utveckla dem så att de blir användbara i praktiken. Det hjälper dock föga om det inte finns några tillfällen eller domäner där språken faktiskt är gångbara. Men det som ofta är avgörande är att det finns en vilja att lära sig och en vilja att använda språken. Utan en sådan vilja kan revitaliseringen enligt Grin inte fortskrida.

När den minoritetspolitiska situationen blir sådan att ett stärkande av språket påbörjas både hos ansvariga myndigheter och hos minoriteterna själva, är det lätt att glömma bort att språkåtertagande och stärkande inte enbart handlar om själva språket, utan att det är något mycket större. Det handlar om talares och de potentiella talarnas egenmakt, ett stärkande av de lokala språksamhällena och läkning av historiska trauman.²⁸ Många betonar att det är talarna och de potentiella talarna som ska stå i revitaliseringens centrum, så som exempelvis i Baldwins (2003) och Leonards (2012) beskrivningar:²⁹

Språkåtertagande handlar om att bygga en samhällsgemenskap och läkandet av sår skapade i det förflutna (Baldwin 2003, 16)

[Språkåtertagande är] en samhällsgrupps strävan att hävda sin rätt att tala ett språk och att sätta relevanta mål som svar på det egna samhällets behov och perspektiv (Leonard 2012, 359)

Även Dorian (1998) konstaterar att medan stöd från utomstående behövs är det talarna själva som ska styra revitaliseringsarbetet för att det ska vara framgångsrikt på lång sikt:³⁰

Moraliskt stöd och teknisk expertis, inklusive språklig expertis, kan och skall erbjudas, men det måste vara de enskilda samhällenas sak att ta emot eller avvisa det. Även när stödet accepteras kan effektivt ledarskap bara komma inifrån samhället (Dorian 1998, 21)

I sin bok *At war with diversity* betonar Michael Crawford (2000) att vårt val av språk speglar våra sociala och kulturella värderingar. Ett språkskifte speglar därför en förändring i sådana värderingar vilket leder till att vändningen av språkskiftet – det vill säga återtagande av ursprungsspråket – också måste göra det. För att våra strävanden ska vara framgångsrika

---

²⁸ Mer om detta i avsnittet Språk och hälsa.

²⁹ I denna text har jag valt att använda begreppet språklig revitaliserg (language revitalization) även om situationer där ingen eller nästan ingen längre talar språket. På engelska används då ofta termen språkåtertagande (language reclamation) som i citaten ovan.

³⁰ Whaley (2011, 339-340) påpekar dock att det inte alltid är lätt att veta vilka som ska räknas som "community," eller de individer eller grupper som ska ha den ledande positionen i rörelsen. I sin artikel med det talande namnet "Some ways to endanger an endangered language project" tar hon också upp andra svårigheter och fallgropar i arbetet med hotade språk.

krävs det också att vi ska förstå i vilket skede vi befinner oss i just nu och att vi ska komma till insikt om hur vi kan ta oss vidare.

Men att åstadkomma en förändring i människors värderingar – till exempel en omvärdering av tidigare stigmatiserade språk och identiteter – är inte alltid så lätt. Wande (2021) beskriver hur en omprövning av gamla attityder och halvspråkighetsstämpeln hos tornedalingar kunde se ut. Många som hade fått frågan ”Är du finsk eller svensk?”

började nu uppfatta den som fel ställd. Svaret på den blev allt oftare: ”Varken eller. Jag är tornedaling. Och vi har *meän kieli* ’vårt språk’.” Den speciella tornedalska identiteten kunde också formuleras från den motsatta utgångspunkten, som ett ”både – och” och ses som en för tornedalingen unik kombination av svenska och finska – och eventuellt även andra – identitetsfaktorer. (Wande 2021, 170)

Personliga och kollektiva ideologier, tankar och känslor spelar in på många olika sätt. De konsekvenser som språkförlusten haft och fortfarande har måste bemötas vilket innebär en ibland smärtsam omvärdering av saker och ting. Man kan uppfatta det som en ännu värre process än assimilationen som man hunnit förlika sig med, att det känns som att på nytt riva upp gamla sår. Andra frågar sig om man måste ältä det gamla, om man inte kan låta det bero (Minde 2005, 30; Huss och Stångberg 2018). Några kan ha blandade känslor: man kanske vill främja ursprungsspråket men tvivlar samtidigt på det förnuftiga i att satsa på ett litet, försvagat språk, eller så undrar man om det över huvud taget är möjligt, om det inte redan är för sent.³¹

3.3.2 Domedagsprofetior

Under de senaste decennierna har man ofta kunnat läsa och höra i medier om det accelererande hotet mot världens språkliga mångfald och svårigheterna att stävja den negativa utvecklingen.³² Ibland kan artiklar och nyhetsinslag om hotet mot språken vara viktiga för att man både inom den egna gruppen och i samhället i stort ska få upp ögonen för det som håller på att hända och i bästa fall att man gör någonting åt det. Sådana varningar förekommer också i Europarådets granskningsrapporter, här exemplifierad av en text om sydsamiska:

Sydsamiskan är i en mycket prekär situation och behöver resolut stöd och innovativa lösningar (---) om den ska överleva som ett levande språk i Sverige. (MIN-LANG 2006, 58)

Europarådet påpekar att staten som ratificerat minoritetsspråkskonventionen måste göra något för att förbättra situationen och se till att språken får reella möjligheter att överleva.

Men uppgifter om språkdöd som uttrycks som ett oundvikligt faktum kan verka nedslående och ge en bild av att ingenting kan göras för att rädda språket. Ett sådant exempel återfinns i

---

³¹ En mer ingående diskussion om dessa och andra svårigheter ges av Hinton et al. (2018, 496-498) i avsnittet *Some Negatives to Watch Out for*.

³² Se exempelvis ”Experter: hälften av världens språk riskerar försvinna”, Svt Nyheter 15-02-10 (<https://www.svt.se/kultur/manga-sma-sprak-pa-fallrepet>)

ett allmänt uppslagsverk, *Nationalencyclopedin*, där det under rubriken *Språkbyte och språkdöd*, ges följande beskrivning:

(---) För närvarande förlorar ett stort antal minoritetsspråk talare i snabb takt. Många språk har försvunnit eller kommer mycket snart att försvinna genom att alla talare gör språkbyten. I Sverige tycks detta hända just nu med lulesamiskan. (Nationalencyclopedin 17:159)

Om revitaliseringen ska lyckas, måste man trotsa liknande prognoser och ingjuta nytt hopp i talare och potentiella talare. När det i början av 1990-talet blev lättare att grunda fristående skolor grundades i den lilla byn Kangos i Tornedalen *Kangos kultur- och ekologiskola* i syfte att lyfta fram det lokala språket finska och den lokala kulturen. Detta betonades i det tvåspråkiga talet som rektorn Lisbeth Mörtlund höll på invigningsdagen. I början talade hon svenska men när hon kom fram till vikten av det egna språket gick hon över till att tala meänkieli:

Vi har blivit bestulna på vårt språk. Vi måste ta det tillbaka. Ingen kommer att ge oss språket gratis. Våra barn behöver inte fråga oss varför vi inte lärde dem finska. Vi har i alla fall försökt. I våra huvuden ryms också det finska språket. Vi behöver inte alls skämmas för det. Tvåspråkiga är smartare. De kan fundera över saker och ting på olika sätt.³³

En frustration över negativa attityder och prognoser uttrycks i ett öppet brev som äldre sydsamiska mentorer riktar till det samiska samhället samtidigt som de uppmuntrar alla att tala samiska i form av en engagerad appell. De skriver:

(...) Tack vare minoritetslagen och förvaltningskommunerna har det samiska språket fått en ny chans att överleva i framtiden och till kommande generationer. Genom lagens stöd får vi förståelse att det vi drömt om kan bli verklighet. Men ingen annan än vi själva kan rädda vårt språk. Det är vi samer som själva måste tala vårt språk. Negativa tankar skapas om man hela tiden hör domedagsprofetior som säger att sydsamiskan kommer att dö ut men ungdomen har visat oss äldre att de har en stark vilja att lära sig språket och att även vi behövs. Vi antar utmaningen. Vi är beredda att göra det som krävs för att sydsamiskan ska bli ett levande språk, även bland barn och unga igen. (...) ³⁴

3.3.3 Språkspärr

Om barn har tillgång till förskola och skola på minoritetsspråket finns goda chanser till att stärka språket via de nya generationerna. När det gäller ungdomar och vuxna som inte har fått lära sig sitt minoritetsspråk vare sig i hemmet, förskolan eller i skolan kan situationen vara svårare. Bristen på ytterligare möjligheter att lära sig språket kan vara ett hinder, likaså bristen på andra personer att använda sitt språk med. Och även om dessa möjligheter finns, är det inte alltid så lätt, speciellt i ett traditionellt språkundervisningssammanhang (jfr. King och Hermes 2014).

---

³³ Lisbeth Mörtlund den 23 augusti 1993 i Kangos.

³⁴ De äldres upprop "Vi tar vårt ansvar för sydsamiskan" 12-06-14 (<https://www.sametinget.se/44509>)

Därför är det viktigt att ta de potentiella talarnas tankar och känslor kring språket på allvar för att bättre förstå svårigheterna med språkinlärande. En speciell typ av svårighet är den så kallade språkspärren. Termen myntades av Jane Juuso (2009) som har tillämpat kognitiv beteendeterapi och skapat en metod för att komma över språkspärren. Enligt henne har samernas negativa språkrelaterade erfarenheter skapat en emotionell spärr som hindrar dem från att avancera i sina studier trots att de gärna ville återta sitt språk. Hon hade tidigare observerat hur många icke-samer som deltog i kurser i samiska fort lärde sig språkets grunder och började använda språket i praktiken medan samerna verkade ha stora svårigheter att lära sig och att använda samiska trots att de hade hört och ibland även talat språket tidigare i livet.

Fenomenet språkspärr har observerats på flera håll och i olika sammanhang. Tanja Lorentzons pjäs *Min mormors svarta ögon* skildrar hennes egen språkförlust och pjäsen blev en oväntad succé på Dramaten i Stockholm. I en bloggtext på Dramatens webbsida tackar hon personer som, med hennes egna ord, "gett mig namn på min språkliga förlamning". Hon skriver:

Min språkspärr för finskan ligger på max. Däremot när jag ska ta mig fram på min knaggliga engelska så finns det ingen spärr, även franskan som är mycket sämre kan jag försöka hanka mig fram på. Jag har även provfilmatiserat på en totalt obefintlig danska. Det var bara lustfyllt att bräka fram mitt Kalle Anka språk. Men finskan är inte lustfylld, bara stängd, stängd, stängd. Jag har åtminstone börjat säga att jag ska börja försöka, jag ska verkligen försöka riva ned små bitar i min språkspärr.³⁵

Den tornedalska författaren Katarina Kieri berättar i en intervju på SR Finska om liknande negativa känslor och spärrar när hon försökt ta tillbaka finskan:

Jag har gått väldigt många studiecirkel i finska och försökt, men det går tyvärr inte så bra. Den där genansen, den där blygheten som fanns där när jag var barn, som jag kände när alla pratade finska och jag inte förstod, sitter kvar i mig och gör det komplicerat.³⁶

3.3.4 Tid för reflektion

När det gäller Juusos kognitiva terapimetod, mentorprogram (Fjellgren och Huss 2019) och andra revitaliseringsprojekt för vuxna är det viktigt att det finns tid för reflektion och diskussion kring tidigare upplevelser och identitetsfrågor som inte har tagits upp tidigare. För en medarbetare vid Samiskt språkcentrum³⁷ erbjöd centret en viktig arena för sådana reflektioner. Så här beskriver hon centrets betydelse:

Det första som kommer upp i mitt sinne är att bara etableringen av Samiskt språkcentrum har gjort att det skapats en domän att samlas kring vad språk är, vad språkförlust är och det gör att människor känner sig mindre ensamma. För det är ett av problemen med den språksituation som vi har haft att människor ensamma har burit på sin sorg och

³⁵ Tanja Lorentzon 2011-10-18, bloggtext på Dramatens webbsida.

³⁶ <https://sverigesradio.se/artikel/6010407>

³⁷ Se <https://www.sametinget.se/sprakcentrum>

språkförlust. Det är något som man absolut inte har talat om. Där tror jag språkcentrum har varit ett ovärderligt nav och en mötesplats med status och makt. (Huss 2017, 372)

Även här betonas behovet av att fundera kring vad som har hänt och varför den språkliga situationen är som den är just nu. På så sätt blir man medveten om orsakerna till varför man själv inte behärskar släktens språk eller varför man inte förde över minoritetsspråket till sina barn – att det inte nödvändigtvis berodde på något fel hos en själv eller att man inte brydde sig om sitt språk och sin kultur (Fjellgren och Huss 2022). Nu kunde man i stället, som Lorentzon i sin bloggtext, förklara det med fenomenet språkspärr.

3.4 De ”nya talarnas” situation

Typiskt för försvagade och hotade språk är att det är fler äldre än medelålders och unga som talar språken. För att revitaliseringen ska fungera är det därför viktigt att så många av de yngre som möjligt får chansen att både lära sig och att använda språken. I revitaliseringsforskningen har man börjat tala om de så kallade ”nya talarna”, personer som har lärt sig sitt ursprungsspråk utanför hemmet, på kurser eller i andra liknande sammanhang (se exempelvis O’Rourke et al. 2015).

För många av de nya talarna öppnar kunskaper i språket en helt ny ingång till den lokala språkgemenskapen och gruppen i stort. En deltagare i ett samiskt mentorprogram berättar:

Plötsligt befinner man sig i en större kontext tillsammans med andra som talar lulesamiska, och det sprider sig som ringar på vattnet att jag är en av dem som håller på att lära sig lulesamiska. Det betyder att alla vill hjälpa till, även de utanför mentorprogrammet. De förstår att jag är en nybörjare. Jag har en kontext. (Fjellgren och Huss 2022)

Ett sådant positivt välkomnande stärker och uppmuntrar den nya talaren att gå vidare, lära sig mer och använda sitt språk i allt fler sammanhang. Gemenskap och relationer är viktiga i revitaliseringen, inte minst när det är fråga om de riktigt små och hotade språken. I ett nyhetsinslag i Svt Västerbotten intervjuas 17-åriga Anton Westergren från Lycksele som får distansundervisning i umesamiska. Han är ensam i sin klass men elever från flera kommuner blandas i samma digitala klassrum. Intervjuaren frågar vad det bästa är med att läsa umesamiska och Anton svarar:

Man är som en gemenskap, vi är på språkbad men det är inget skolan anordnar, men då är det andra som läser umesamiska och då får man utvecklas tillsammans och bilda relationer.³⁸

Det är dock inte alltid som nya talare får samma upplevelse av att bli uppskattade och få nya relationer genom sitt språkåtertagande. Ibland kan man bli ifrågasatt, inte enbart ute i samhället utan också bland sina egna, som inte ser något värde i att ta tillbaka det förlorade ursprungsspråket (exempelvis Rasmussen & Nolan 2011).

---

³⁸ <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/vasterbotten/eleven-att-lasa-samiska-ar-att-ta-del-av-mitt-arv?fbclid=IwAR36Hd6FDpDF-mEGFCZBruyFGHwQGf000HuxDj43Ex4kpDEi0660a20sPdQ>

Typiskt för en som håller på att lära sig språket är att språket är bristfälligt, både i ens egna och i andras ögon. Många nya talare är osäkra på sitt språk och känner sig hämmade av negativa attityder som de uppfattar att modersmålstalare har vis-à-vis deras icke-felfria språk. Oberoende av om dessa uppfattade attityder är verkliga eller inte kan de påverka de nya talarnas benägenhet att använda språket, som i följande exempel från en intervju med en sydsamisk förälder (Huss & Stångberg 2018)

Vet inte vad det är, men det är nån slags spärr man har, och det är ju tokigt, det borde vara tvärtom istället [...] Det kan ju kanske vara det att [...] den inställningen som jag uppfattat att [han] till exempel har, ja, kan man inte prata samiska då ska man inte prata, kanske är det sånt som ligger i. (Huss & Stångberg 2018, 138)

Ibland kan man som inlärare behöva hjälp men det kan också kännas svårt om man blir tillrättavisad så fort man prövar sina nya kunskaper. För att uppmuntra den nya talaren att använda sitt språk är det därför viktigt att gå varsamt fram. Det kan finnas goda skäl att erbjuda det rätta ordet eller det korrekta idiomet och hjälpa talaren att utveckla sitt språk, men det är viktigt att uppmärksamma de nya talarnas sårbarhet och skapa en så pass trygg och tillåtande atmosfär att de vågar fortsätta att använda sitt språk och utveckla en allt bättre kompetens (Fjellgren och Huss, 17-18). Behovet av en sådan atmosfär uttrycks också av en ung tornedaling i Ackermann-Bodströms (2021) artikel om unga meänkielibrukares samtal i sociala medier:

Jag har vuxit upp med språket i min närhet men inte talat det själv. Jag upplever precis samma rädsla som du och jag vet att det bla beror på att jag blivit för petnoga "rättad" när jag försökt prata. Det är så himla viktigt för de som redan kan, att korrigerig och rättning sker på ett pedagogiskt sätt. (Ackermann-Bodström 2021, 42-43)

Det kan även vara svårt för inläraren eller den nya talaren att bli accepterad inom sin egen grupp på grund av andra slags puristiska attityder (Dorian 1994; Whaley 2011, 342; O'Rourke 2018, 267) Äldre modersmålstalare kan reagera negativt mot det språk som lärs ut i böcker eller på språkkurser eftersom det inte liknar den lokala talade varieteten som de äldre själva talar (Whaley 2011, 342). Det kan också handla om att språket inte upplevs som autentiskt utan som något konstgjort och icke-önskvärt. Om kraven på "rent" och autentiskt språk blir för höga kan de allvarligt skada revitaliseringssträvandena.

Det finns många unga vuxna som tagit upp och utmanat modersmålstalarnas puristiska språkattityder som de ser som farliga för minoritetsspråkens överlevnad. Ett exempel är Sverigefinska ungdomsförbundets ordförande Emma Isoherranen³⁹ som höll ett föredrag på finska under den svenska titeln "Att våga prata ett språk du inte kan perfekt". Hon började med orden "Puhukaa, kertokaa ja sanokaa väärin (Tala, berätta och säg fel)!" och fortsatte:

(---) När jag planerade vad jag ville säga här var min första tanke att be om ursäkt för att jag inte talar "tillräckligt bra" finska. Vad är "tillräckligt bra"? Är det det språk som

---

³⁹ Föreläsning inspelad den 31 maj 2022 på Finlands ambassad i Stockholm, se <https://urplay.se/program/229079-ur-samtiden-finskan-i-svenska-medier-att-vaga-prata-ett-sprak-du-inte-kan-perfekt?autostart=true>

människor som är födda och uppvuxna i Finland talar? Eller är det det språk som den äldre generationen talar? Eller är det något helt annat?”

Hennes budskap var att man borde

uppmuntra ungdomar att tala sitt eget språk med kompisar, äldre och andra. Att visa att det är okej att tala det här blandspråket. För om vi vill bevara det finska språket i Sverige måste vi förstå hur det går till. Sverigefinskan är en bra sak och jag är stolt över att få kalla mig för talare av sverigefinska. Det är ”tillräckligt bra” finska.

Nya talare som hämmas av en dålig språklig självkänsla kan ibland också upptäcka att de kan mer än de har trott om de blir uppmuntrade att tala språket, som exempelvis i följande medieinslag:⁴⁰

David, 30, har [...] inte varit tvåspråkig sedan barnsben. Men han har hört meänkieli så länge han kan minnas, i hemmet mellan föräldrarna och de äldre generationerna och på byn. Han var 16 år när han tog ”bladet ur munnen”. – Det var i Finland. Jag behövde kommunicera med en person och frågade ”Puhuks ruottia?” (Talar du svenska?). ”En. Mutta siehän puhut suomea”, sa han (Nej. Men du talar ju finska). Och då var det bara att prata på, säger David.

I flera intervjuer bland yngre icke-talare av meänkieli återspeglas ett klart ideologiskt klargörande (jfr avsnittet Lokalt förankrad revitalisering) och en uttalad vilja att göra något åt språksituationen. Ida Karkiainen kallar avsaknaden av meänkieli en social funktionsnedsättning i Tornedalen men anser att dagens unga är stolta över sitt arv och att många har börjar återta sitt förlorade språk. Hon anser att den unga generationen har ett stort ansvar och en vilja att ta det.

Det är vi och vårt ansvar att levandegöra och hålla kulturen levande och hålla språket levande. Det är ingen annan som kommer göra det åt oss utan det är vårt ansvar och vi behöver göra vad vi kan för att bidra till det.⁴¹

Även Jonas Pietikäinen i samma intervjuserie tror på meänkielis framtid.

Jag tror att det finns en ljus framtid. Men det är väl det där med språket. Vi får försöka kämpa på och lära oss språket, alla vi som är i våran generation. Så att vi kan föra det vidare till fler. Det krävs att vi tar tag i det själv, ingen annan kan ju göra det åt oss.⁴²

3.4.1 Vem ”äger” språket?

Olika språkgrupper har olika sätt att förhålla sig till att utomstående lär sig språket eftersom det ibland bara anses tillhöra den egna gruppen. Frågan om vem som ”äger” språket kan därför leda till konflikter inom grupperna (jfr Weinberg och De Korne 2015, 9). Samtidigt kan

---

⁴⁰ <https://www.minoritet.se/3611>

⁴¹ <https://www.ummikko.se/avsnitt/avsnitt-6-ida-karkiainen>

⁴² <https://www.ummikko.se/avsnitt/avsnitt-4-jonas-pietikainen>

det ses som en ödesfråga att intresset sprids även utanför gruppen när det gäller mycket små och hotade språk. Annika Pasanen (2018) som skriver om revitaliseringen av det enaresamiska språket betonar vikten av att det utöver enaresamerna själva fanns tillräckligt många utomstående som valde att lära sig enaresamiska för att sedan kunna använda det som arbetsspråk. På det sättet kunde språkanvändningen breddas och normaliseras i samhället, vilket också höjde språkets status och lockade andra till att använda sig av sina språkkunskaper. Pasanen anser att denna "etniska neutralitet" bland enaresamerna var en viktig förutsättning för lyckad revitalisering, det vill säga att man inte fäste så mycket uppmärksamhet vid talarnas etnicitet; tvärtom var alla talare och inlärare välkomna. I praktiken betydde det att barn med olika etniciteter togs emot i de enaresamiska språkböna och att även ett stort antal icke-samer fick delta i språkkurser och andra revitaliseringsarrangemang (Pasanen 2018, 370).

4 Språkförlust, språkrevitalisering och genus

I sin artikel om genus har Piller och Pavlenko (2002, 3) tagit upp genusblindheten i studier om två- och flerspråkighet. Bull et al. (2021) som redovisar forskning om flerspråkighet på Nordkalotten, konstaterar att det idag, två decennier senare, fortfarande finns relativt litet skrivet om relationen mellan genus och flerspråkighet, eller genus och språkförlust respektive revitalisering. Dessutom påpekar författarna att den forskning som de själva redovisar huvudsakligen inte fokuserar på genus:

Det bör påpekas att inget av de forskningsprojekt som ingick i denna studie initialt hade ett särskilt genusperspektiv. I den meningen är genusaspekten som vi fokuserar på här en biprodukt av andra intressen, i vårt fall ett allmänt fokus på de sociolingvistiska relationerna mellan majoritets- och minoritetsbefolkningar och ett särskilt intresse av att bevara urfolks- och minoritetsspråk. (Bull et al. 2021, 1)

Författarna diskuterar även det faktum att de enbart har hittat forskning och iakttagelser som berör kategorierna kvinnor respektive män. I de aktuella historiska källorna och de stora, kvantitativa undersökningarna förekommer genus endast som en binär kategori, medan det i samtida revitaliseringsforskning vore relevant med nyare och mer dynamiska genusbegrepp.

4.1 Assimilationens tid

Flera studier pekar på att kvinnor under den öppna assimilationens tid, åtminstone i nordiska sammanhang, har varit mer benägna att byta till majoritetsspråket än män. I sin kvantitativa undersökning från Tornedalen kunde exempelvis Jaakkola (1969, 47-53) visa att särskilt yngre kvinnor föredrog majoritetsspråket mer än män. Bull et al. (2021) citerar en rubrik från *Dagens Nyheter* den 20 augusti 1968 som Jaakkola nämner och som lyder "Stora

pojkar pratar finska, fina flickor talar svenska.” Jaakkola nämner också att flickorna ofta talade svenska och pojkarna finska på skolgården.

Även Erling Wande nämner att pojkarna i Tornedalen tenderade att tala mer finska på skolgården och på fritiden än flickorna (Wande 1984, 167). Bull et al. (2021) citerar Wande som växte upp i Tornedalen under 1950- och 1960-talen och talade meänkieli som sitt modersmål. Han berättar att pojkarna i hans egen skola brukade tala finska eller meänkieli trots att det var förbjudet på skolgården. Det betraktades som ”manligt” eller ”coolt”. Flickorna tenderade att tala svenska, vilket pojkarna tolkade som ett försök att framstå som ”finare”. Elenius (2003, 11) nämner i sin studie av språkstrategier hos män och kvinnor i Tornedalen att pojkarna skämdes och var rädda för att betraktas som snobbar om de talade svenska. I en studie av språkbiografiskt material berättar en äldre tornedaling om liknande attityder bland skolpojkar:

och tidigare då alltså i realskolan till exempel så var det så att var man fjantig som kille så var man fjantig om man pratade svenska men sedan fanns det ju då lärarbarn som inte kunde [finska] och då respekterade vi det så att vi pratade svenska med dem (Pietikäinen et al 2011, 77)

Birger Winsa (1993) förklarar pojkarnas och männens benägenhet att hålla fast vid finskan med det som han kallar för språkets dolda prestige bland män. I Tornedalen har minoritetsspråken finska och meänkieli traditionellt varit förknippade med det som ansetts vara manliga sysslor – jakt, fiske, fotboll med mera – medan de inte verkar ha varit lika viktiga i sådana sysslor som flickorna ägnat sig åt. Winsa återger lokala berättelser om hur pojkar uppvaktat flickor på svenska men gått över till finska när de väl gift sig (1993, 9-10).

Enligt de studier som Bull et al. (2021) redovisar verkar samma mönster ha funnits bland kväner i Norge. Unga kvinnor lärde sig gärna norska vilket tolkades som en önskan att framstå som ”finare” medan unga män ofta började arbeta med fiske och tjärbränning där språket var finska. I hemmen började mammorna ofta tala norska med barnen. I intervjuerna berättade både män och kvinnor att lärarna i skolan krävde att kvinnorna skulle tala norska med barnen och att kvinnorna var ansvariga för språkbytet därför att det var de som tog hand om barnen i hemmet.

Marjut Aikios (1988, 1992) longitudinella forskning om språkbytet från samiska till finska i Finland, liksom i Bulls (1994, 2009) och Johansens (2009) studier av språkbytet från samiska till norska i Norge visar samma mönster när det gäller språkvalet. Bull et al. (2021) konstaterar att de samiska kvinnorna, på samma sätt som kvinnorna i tornedalska och kvänska samhällen, ledde övergången till majoritetsspråket i hemmen. Vuxna, gifta kvinnor främjade språkbytet i synnerhet när deras barn nådde skolåldern.

Språkbytet kunde ske på lite olika sätt på olika platser. Många barn som bodde i avlägsna trakter var tvungna att vistas långa perioder på skolinternat där majoritetsspråket brukades och där minoritetsspråken var förbjudna. När barnen återvände hem, tenderade många av dem att tala majoritetsspråket (Bull et al. 2021).

4.2 Revitaliseringens tid

När den öppna assimilationspolitikens tid tog slut och språkrevitaliseringen så småningom började vinna terräng, kunde man se att mäns och kvinnors roller i den nya situationen på många håll hade blivit de motsatta: nu visade kvinnorna en större vilja att ta tillbaka och stärka minoritetsspråken medan männen i stället verkade vara mindre intresserade av det.

Trots att både kvinnor och män i vissa skeden hade deltagit i etnisk aktivism kommer Bull et al. (2021) med hänvisning till Aikio (1994, 14-15), Rasmussen (2005) och Johansen (2009) fram till att kvinnorna hittills spelat en klart mer aktiv roll i språkrevitaliseringen.

Cullboms (1994) studie från Tornedalens i mitten av 1980-talet visar att det var fler flickor än pojkar som använde finska och att deras attityder till finska var mer positiva än pojkar (Cullblom 1994: 55, 76-77). Flickornas förändrade attityder kunde enligt Cullbom bero på deras större medvetenhet om aktuella trender. Wande (2021, 172) skriver om samma förändring som även han iakttagit och konstaterar att man numera slagit fast att det finns ett större intresse för språkåtertagande bland yngre kvinnor trots att försvenskningen tidigare hade gått fortare bland yngre kvinnor än män. Lärarkåren har i de nordiska länderna på många håll dominerats av kvinnor, vilket innebär att de som i skolorna arbetat för revitalisering (på samma sätt som tidigare för assimilering) oftast varit kvinnor. Därför är genusaspekten här än mer relevant i jämförelse med andra samhällsområden (Gröndahl et al. 2010, 20)

När det gäller revitaliseringen av sydsamiskan i Sverige fann Huss och Gröndahl (manuskript) i en studie med föräldrar, lärare och kulturarbetare att det fanns ett samband mellan kön och ålder gällande intresset att delta i revitaliseringen: de yngre var mer intresserade än de äldre och kvinnor mer intresserade än män. Ett ofta förekommande diskussionsämne bland de intervjuade i studien var hur man skulle kunna locka fler män att delta i språkrevitaliseringen.

Anna-Riitta Lindgren (2000, 179-182) beskriver liknande mönster i samiska familjer bosatta i Helsingfors: fler kvinnor än män använde samiska och fler kvinnor än män hade revitaliserat sitt eget samiska språk genom att skaffa sig skriftlig kompetens i språket, utöver muntliga kunskaper.

I en utvärdering av Samiskt Språkcentrums revitaliseringsverksamhet 2010-2016 (Huss 2017) var det från allra första början uppenbart att proportionerna mellan kvinnor och män som deltog i aktiviteterna var mycket ojämna. Redan i den första årsrapporten (2010)⁴³ påpekas att de flesta som aktivt deltog i revitaliseringsverksamheten var kvinnor, och att revitaliseringen därför riskerade att uppfattas som en "kvinnofråga". I en intervju nästan tio år senare bekräftades det att det fortfarande fanns en klar dominans av kvinnor i språkarbetet och på kurser, seminarier och liknande samt att man från centrets håll medvetet strävade efter att nå män genom aktiviteter som var särskilt utformade för dem (Ingegerd Vannar citerad i Bull et al. 2021). I sin artikel om ett revitaliseringsprojekt i Enare, Finland, tar Pasanen (2019) upp en liknande iakttagelse: kvinnorna dominerar stort på

---

⁴³ <https://sametinget.se/30175>, se s. 9, fotnot 7.

områdena lärande, revitalisering och språkplanering. Orsakerna till detta förklarar hon på följande vis:

Många samiska män arbetar heltid som renskötare, och andra till exempel som byggnadsarbetare som pendlar mellan Finland och Norge. Renskötare kan inte ta ledigt ett år för språkstudier. Kvinnor tillbringar ofta mer tid hemma, eller arbetar till exempel inom offentlig sektor, vilket gör det mycket lättare för dem att gå en språkkurs.

Det finns också andra orsaker menar Pasanen och hänvisar till Marjut Aikio som tidigt tog upp samma sak:

Aikio påpekade redan 1988 att det förhållandevis ofta är mamman i familjen som studerar ett samiskt språk, även när mamman är finsk och pappan same. Enligt Aikio verkar det vara mycket lättare för en person som ursprungligen kommer utifrån att studera och använda språket, till följd av avsaknaden av "en medfödd belastning i form av ett tabu som förbjuder det samiska språket" (Aikio, 1988: 312).⁴⁴

I en intervjuundersökning bland talare av syd-, lule- och umesamiska fann Fjellgren och Huss (2019) att andelen män som deltog i olika slags revitaliseringsprojekt var få, och en klar majoritet av dem som deltog eller höll i projekten eller fungerade som lärare i samiska var kvinnor. Författarna tar också upp den vanliga iakttagelsen att männen i allmänhet har större svårigheter med att tala om känslor, och diskuterar huruvida detta delvis kan förklara varför det är så få män som engagerar sig i revitaliseringsprojekt där bearbetning av känslor och gamla trauman ofta ingår som en del i arbetet och till och med som en förutsättning för framgångsrik revitalisering. Litteraturforskaren Satu Gröndahl (2022) konstaterar i linje med detta att det framför allt är unga kvinnliga författare i Sverige som behandlar frågor om modern samisk identitet från unga samers perspektiv. Författarna konstruerar samisk kvinnohistoria över flera generationer och historien är ofta präglad av smärtsamma minnen och tidigare stigmatisering.

I rapporten *Kunskap för egenmakt* återger Gröndahl et al. (2010) delar av en intervju med Jane Juuso där Juuso ger uttryck för det stora intresset hos framför allt unga kvinnor att delta i hennes kurser i kognitiv beteendeterapi för att komma över språkspärren (se avsnitt Språkspärr). Juuso nämner att vissa män inte vill delta vilket hon tror kan bero på arbetsformen. Kursdiskussionerna kretsar ofta kring djupt personliga frågor vilket kan upplevas som slitsamt av deltagarna, och kan av männen uppfattas som alltför privata och personliga. (Gröndahl et al 2010, 26)

När det gäller könsroller i den samiska världen i allmänhet hävdar Fjellgren och Huss (2019) att läget håller på att förändras. Under senare tid har fler män blivit aktiva i språkarbetet och det finns många exempel på yngre män som valt att föra över samiskan till sina barn. Unga män använder samiska i sociala medier och skriver om vikten av att stärka språket. Författarna diskuterar om detta är ett resultat av att det samiska språket i Sverige numera alltmer ses som något värdefullt, något som innebär status. De tar också upp tecken på att de traditionella könsrollerna håller på att luckras upp när samiska män syr traditionella samiska kläder eller när sydsamiska kvinnor aktivt deltar i renskötsel på samma nivå som

---

⁴⁴ Om Aikios iakttagelse gällande den medfödda känslan av språket som tabu för samer, se avsnitt Språkspärr.

männen. De svårigheter som Leonard (2012) behandlar när det gäller de traditionella könsrollernas negativa inverkan känns inte igen i studierna från Norden. Leonard skriver om revitaliseringen av miamispråket i Kalifornien och om vissa könsroller inom revitaliseringsrörelsen som bryter mot författarens egna tankar om jämställdhet mellan könen (Leonard 2012, 341). Enligt Leonard kan essentialiserande kulturella drag och könsroller som framkallas av revitaliseringsrörelsen göra att deltagarna känner sig pressade att agera på ett "traditionellt" könskodat sätt, till exempel att kvinnliga deltagare tvingas anpassa sig efter en mer traditionell kvinnoroll än vad de är vana vid. Det kan leda till olika slags identitetskonflikter eftersom deltagarna har socialiserats i ett samhälle med helt annorlunda normer (Leonard 2012, 339).

Bulls et al. (2021) slutsatser från Nordkalotten, baserade på empiriska studier och annan data, är att kvinnorna under assimilationstiden aktivt främjade användningen av majoritetsspråken i hemmen och i lokalsamhällena, medan de i senare tider i stället tagit ledningen när det gäller att återintroducera och stärka minoritetsspråken i samhället. Mer forskning behövs för att undersöka om samma mönster återfinns på andra håll. Författarna avslutar sin artikel med en fundering om kvinnors tidigare avståndstagande från det egna språket:

[...] de språkval kvinnorna gjort under assimilationsperioden såväl som under revitaliseringen har motiverats av ett medvetet ansvar för barnens välmående. Även om deras roll som assimilationsagenter har kritiserats av senare generationer är en sådan kritik i de flesta fall orättvis. I den situation som kvinnorna befann sig i gjorde de vad de ansåg var rätt, även om det innebar mycket hårt arbete. Att byta språk är hårt arbete! Övertygelsen om att de hade ett ansvar att tala majoritetsspråket med sina barn måste ha varit tung och påfrestande att bära. De övergav sitt eget modersmål som de flesta av dem behärskade mycket bättre än sitt andraspråk eftersom majoritetsspråket bara var ett skolspråk för dem. Som vuxna tog de med sig majoritetsspråket till sina hem och trodde att detta skifte skulle hjälpa deras barn till ett bättre liv än vad de själva hade haft. (Bull et al., 2021)

5 Sambandet mellan språk och hälsa/välbefinnande

I sin bok *Language Attitudes and Social Identity* (1998) förknippade Birger Winsa minoritetspositionen med sämre hälsa. Han beskrev svag ekonomi, höga sociala kostnader och hög arbetslöshet som utmärkande för Tornedalen och särskilt den finsktalande befolkningen (Winsa 1998, 27-30). Enligt hans källor återfanns tre av de fem finsktalande kommunerna – Gällivare, Övertorneå och Haparanda – bland de nio kommuner i Sverige där den förväntade livslängden var allra lägst vilket enligt honom korrelerade med de höga ohälsotalen bland den finsktalande befolkningen. De högsta sjukdomstalen nationellt fanns i Haparanda kommun, men även Pajala, Gällivare och Övertorneå var bland de tio kommuner med de högsta sjukdomstalen i landet. Winsa nämner dock att situationen så småningom har kommit att förbättras något. När det exempelvis gäller den traditionellt höga arbetslösheten i Tornedalen verkar den etniska renässansen med början på 1980-talet ha

bidragit till en ökande tvåspråkighet i befolkningen vilket i sin tur korrelerar med en något sjunkande arbetslöshet (Winsa 1998, 30), någonting som i sin tur sänker ohälsotalen.

Som Winsa visar finns det alltså fog för antagandet att exempelvis tornedalingarnas minoritetsposition på olika sätt påverkat deras hälsa och välbefinnande. Hans påpekande om att den påbörjade revitaliseringsrörelsen eventuellt kan ha förbättrat situationen är i linje med erfarenheter från annat håll. Det har sedan länge funnits observationer och anekdotisk evidens om sambandet mellan språk- och kulturbefvarande och välbefinnande. I många lokalsamhällen har man förknippat språkförlust med sorg, saknad och sociala problem av olika slag, medan exempelvis lokalt förankrade revitaliseringsprojekt har uppfattats som läkande. Många vittnar om att öppen assimilationspolitik och annat förtryck har lämnat försvagade och splittrade lokalsamhällen, låg självkänsla och hopplöshet efter sig. Vad innebär detta för hälsan?

I Norge sammankopplade distriktsläkaren Per Fugelli redan tidigt den allmänt dåliga självkänslan och ohälsan hos kväner och samer med förtrycket av dem och nedvärderingen av deras kulturer. Han gjorde en av de första hälsoundersökningarna bland samer i Norge och kom till slutsatsen att det norska samhället hade förorsakat stora delar av den samiska befolkningen svåra hälsoskador. I en norsk dokumentärserie om samernas situation på Nordkalotten från 2013 säger han:

Förutsättningen för god hälsa är att du är någorlunda trygg i dig själv, och att du är på det stora hela nöjd med dig själv som den du är, dina rötter, dina tankar, dina känslor, ditt språk, dina sånger och berättelser. Och så kommer majoritetssamhället Norge och säger till samerna: Ni är ingenting värda som samer. För att bli ordentliga människor måste ni bli som oss. Och vi försökte inpränta detta i dem från skolan.

År 2017 kommenterade Fugelli det norska vägverkets planer att sätta upp fler samiska skyltar. Under rubriken "Samiske skilt er en god investering for folkehelsen" konstaterade han, då professor i socialmedicin, att skyltar på samiska helt klart bidrog till folkhälsan:

Det kommer förmodligen att kosta hundratusentals eller miljontals kronor, men om man tänker på folkhälsan, samernas historia, att satsa på en trygg samisk identitet och framtid, så är det här en bra investering. [...] Det har aldrig varit slöseri med pengar att ge människor värdighet, trygghet och en god känsla av att här hör jag hemma.⁴⁵

Här handlade det om enstaka ord och ortnamn på skyltar men ändå var det symboliskt viktigt att lyfta fram dem för att signalera för alla att såväl språket som delas talare hörde till och hade sin plats på orten.

Trots att det inte alltid är helt enkelt att sätta upp skyltar på minoritetsspråk så är det ändå betydligt mer krävande att aktivt stärka och främja ett språk som talas av allt färre människor. Dorian (1987) som forskat om gaeliskan i East Sutherland och dess tillbakagång, betonar svårigheterna med språkbefvarande och främjande av minoritetsspråk i en situation där såväl talarna själva som deras omgivning uppfattar företaget som meningslöst. Hon diskuterar värdet av sådana strävanden och kommer fram till att det ändå finns starka skäl

---

⁴⁵ https://www.nrk.no/sapmi/_-samiske-skilt-er-en-god-investering-for-folkehelsen-1.13431872

att fortsätta med dem. Enligt henne är en av de vanligaste orsakerna till misslyckanden de negativa attityder som talarna eller de potentiella talarna själva anammat. Typiskt i ett sådant sammanhang är att det hotade språksamhället också har frångått sitt kulturella arv, det vill säga att talarna ofta är förvånansvärt ovetande om var deras förfäder kom ifrån, hur de försörjde sig själva, hur deras kulturella institutioner fungerade och hur den traditionella kulturen som inbegriper sånger, berättelser, ordspråk, humor, konst, slöjd med mera såg ut. Att återerövra sådan kunskap har ett värde i sig och bidrar till en positivare självuppfattning och större självförtroende, menar Dorian (1987).

Tanken om att medvetenhet och kunskap om den egna historien och kulturen är viktigt för minoriteter och urfolk förekommer i flera studier. Daryl Baldwin, som deltagit i miamispråkets återtagande i Kalifornien, skriver att arbetet med språket har fungerat läkande av det skälet att man börjat fundera på det som hänt och stärkt länkarna till sin egen grupp. Hon skriver:

Vårt språkåtertagande har tvingat oss att se på oss själva och få en bättre förståelse för vår historia och hur vi kom till denna punkt. Många, om inte de flesta, av våra utmaningar skapas inifrån. För att vi ska kunna övervinna dem måste vi utveckla en god förståelse för oss själva. Språkåtertagande handlar om att bygga en samhällsgemenskap och läkandet av sår skapade i det förflutna (Baldwin 2003, 15-16)

Det finns fortfarande ganska lite regelrätt forskning kring sambandet mellan språk och hälsa eller välbefinnande, men mängden studier ökar hela tiden. Det föreligger exempelvis studier som påvisar att suicidförekomsten bland ungdomar sjönk till noll bland urfolksgrupper där minst hälften av medlemmarna besatt tillräckliga språkkunskaper för att kunna "konversera" på sitt ursprungsspråk (Chandler och Lalonde 2008). I annan forskning observerades ett positivt samband mellan hållbarheten av land, kultur, språk och urfolkets emotionella välbefinnande (Biddle and Swee 2012).

Det finns också studier som menar att språkbevarande och revitalisering förväntas bidra till en lägre förekomst av speciella sjukdomar som exempelvis diabetes (Grier et al. 2014) I NITV News, Australien, den 21 februari 2017 beskrivs ett försök att genom språkrevitalisering bota just diabetes. Professor Zuckerman från University of Adelaide säger: " I aboriginsamhällen mår man bättre när man har ett språk, när man utför saker [seder, ritualer] för att återfå kontakt med sina gammelmor- och farföräldrar, man känner sig friskare i sinne och kropp." Han fortsätter:

Språkmord eller språkdöd leder till en förlust av kulturell autonomi. Det resulterar i en förlust av intellektuell suveränitet. Det ger upphov till en förlust av andlighet, en förlust av själ bildligt talat... Detta leder till depression, övervikt, diabetes...

Walsh (2018) ger fler exempel från Australien men tillägger att det finns ett stort behov av större longitudinella, kvantitativa studier. I många uttalanden och i mindre, kvalitativa studier som finns att tillgå idag kan man hitta samband och korrelationer mellan språk och hälsa men det innebär inte nödvändigtvis att det skulle råda kausalitet dem emellan. Ämnet har dock börjat intressera allt fler forskare och praktiker, och i flera nya

forskningspublikationer diskuterar man sambandet mellan revitalisering, hälsa och välbefinnande (Walsh 2018; McCarty et al. 2019; Grenoble 2021).

Stångberg et al. (2022) som studerat situationen för sydsamerna i Dearn/Tärnaby i Sverige, beskriver enskilda människors tankar kring vad som påverkat den upplevda känslan av ohälsa i den lokala sydsamiska gemenskapen. Utöver en lång historia av olika slags statliga övergrepp beskriver man den långt gångna språk- och kulturförlusten som orsaken till ett generationsövergripande trauma i behov av läkning. Författarna konstaterar att ohälsan bland urfolk har sina rötter i kolonialismen i alla dess former: tvångsförflyttningar, miljöförstöring, språklig och kulturell assimilation med mera och betonar vikten av mer självbestämmande för att förbättra situationen. De citerar ett antal forskare som menar att fysisk och psykisk ohälsa återfinns där urfolk saknar självbestämmande och rättigheter stipulerade i konventioner och deklARATIONER. Språkets vitalitet och talarnas välbefinnande och möjligheter till självbestämmande hör ihop. Exempelvis Grenoble (2011, citerad av Stångberg et al. 2022) skriver om arktiska urfolksspråk på följande vis:

I Arktis, liksom på andra håll, är språkitalitet kopplad till talarnas allmänna vitalitet, deras fysiska, mentala och sociala välbefinnande och deras förmåga att bestämma över sin egen livsstil, sina försörjningsmöjligheter och sitt språk. (Grenoble 2011, 14)

Även Kirmayer et al. (2011, 89), som hänvisar till observationer bland urfolksgrupper i Kanada, ser revitaliseringen av språket, kulturen och spiritualiteten som grunden för individuell och kollektiv uthållighet. De skriver:

Att lära sig om sitt språk, sin kultur och sina traditioner stärker identitetskänslan och motverkar därigenom direkt den kulturella diskontinuitet och fördrivning som följde av kolonialismen och dess efterdyningar. (Kirmayer et al. 2011, 89).

Det finns också tecken på att majoritetsbefolkningar börjar bli medvetna om kulturens viktiga roll för hälsan. I en stor världskongress för folkhälsa som ägde rum i Australien 2017 tog man allmänt ställning för sådana teser och kritiserade de gängse metoderna för att råda bot på ohälsan bland urfolken. I tidningen *Guardian* 2017-04-05,⁴⁶ citerades detta under rubriken *Stronger Indigenous culture would cut suicide rates, health congress told*. I artikeln stod bland annat följande att läsa:

Lösningen till att minska de skyhöga självmordstalen hos urfolk världen över ligger i att stärka kulturen snarare än att bara fokusera på frågor som drog- och alkoholmissbruk, påpekade experter vid en global konferens. Självmord återfinns bland de vanligaste dödsorsakerna bland urfolksungdomar över hela världen, trots ansträngningar som gjorts för att lösa problemet med hjälp av metoder som utvecklats i andra samhällen.

I sin artikel *Toward a new conceptualisation of language revitalization* skriver Grenoble och Whaley (2020) att det är dags att tänka på revitaliseringen på ett nytt sätt: som ett medel för att främja välbefinnandet och egenmakten hos talare och potentiella talare. De utgår ifrån den vanliga observationen att språkbytet ofta upplevs som att man förlorat en bit av sig själv

---

⁴⁶<https://www.theguardian.com/world/2017/apr/05/stronger-indigenous-culture-would-cut-suicide-rates-health-congress-told>

eller som en utarmning av det egna samhället, och att revitalisering därför kan fungera som ett sätt att förbättra välbefinnandet i gruppen. Men språket ska enligt dem inte längre ses som ett självständigt objekt utan snarare som ett utmärkande drag i ett sammanhängande kluster av olika sociala aktiviteter som bidrar till en viss grupps välbefinnande. De skriver:

Därför är språkrevitalisering inte bara, eller ens i första hand, en fråga om att lära ut kompetens i en språklig kod, utan en fråga om att introducera (eller förstärka) språkanvändning, förbättra språkattityder och stärka självförtroendet, något som redan erkänts i en mängd studier om språkrevitalisering. (Grenoble och Whaley 2020, 12)

Enligt Grenoble och Whaley (2020, 13) påverkar revitaliseringen inte hälsan och välbefinnandet direkt utan indirekt. Välbefinnandet måste enligt dem uppfattas som ett vidare begrepp än fysisk och mental hälsa, även om de tillägger att sådana fördelar naturligtvis också är mycket viktiga i sammanhanget. Mer generellt ser de välbefinnande som en väsentlig del av starka samhällen, en del som också omfattar en fungerande resiliens i tider av sociala förändringar, inklusive en större grad av självbestämmande, synlighet och respekt. Att revitaliseringen kan vara en del av utvecklingen mot starkare individer och samhällen kan vi därför se som ett mycket övertygande argument för fortsatta revitaliseringssträvanden på olika håll i världen.

6 När lyckas revitaliseringen?

En speciell svårighet när det gäller forskningen om språkrevitalisering är att definiera när den har lyckats respektive misslyckats. Det finns berömda framgångshistorier, exempelvis revitaliseringen av maorispråket, hawaiiskan och walesiskan. I alla dessa fall har språken fått en stark samhällelig status och utbildningen från förskola till skola har varit de viktigaste revitaliseringsarenorna. Detta till trots är många oroad över hur framtiden kommer att se ut för dessa språk. Kan man tro på att språken nu är tryggade?

De officiella målen för revitalisering kan variera från situation till situation och från fall till fall. Det handlar inte alltid om att stärka språken så att de återförs till alla livssfärer från hemmen till nationell administration, medier mm. När det gäller extremt hotade eller till och med döende språk kan det ibland anses vara tillräckligt att främja dokumentation och förmågan att samtala på språket, medan man i andra fall kan eftersträva att främja litteracitet på språket genom skolutbildning. Man kan också utgå ifrån behovshierarkier, det vill säga att man först gör en bedömning av vilka steg som är de mest grundläggande att börja med för att i en senare fas stärka språken även i andra kontexter (Huss 2008a). I varje given situation finns det åtgärder som passar bättre än andra, behov som är viktigare än andra. Resurserna är oftast knappa och tiden kan också vara en bristvara. Har föräldrarna slutat att föra över sitt språk till sina barn torde exempelvis myndighetservice eller en dagstidning på det egna språket vara mindre viktiga för språkbevarande eller revitalisering än språkbon och språkbadsskolor där barn får nya möjligheter att tillägna sig språket. (Huss 2008a, 52)

Svårigheterna att bedöma läget gäller alla fall av språklig revitalisering. Vilka slags kriterier borde man använda när man vill utvärdera resultatet av lokala revitaliseringssatsningar, och vem ska ges rätten att fastställa dessa kriterier? Vi vet att olika revitaliseringsrörelser kan ha mycket olika målsättningar och även olika sätt att definiera sin egen framgång eller sitt eget misslyckande. Det som några uppfattar som en lyckad revitalisering kan för andra framstå som ett nederlag.

Åsikterna kan också variera mellan individer inom en och samma rörelse, eller hos en och samma individ vid olika tidpunkter. Fishman skriver om svårigheten att bedöma ett misslyckande: "[...] it not only depends on the eyes of the beholder, but the same beholder may evaluate it differently on two different occasions separated by little if any elapsed time" (Fishman and García 2011, 5).

En ytterligare fråga är om vi faktiskt kan utvärdera resultatet som det förefaller vara vid en viss tidpunkt utan att veta vad som kommer att hända i framtiden. Det finns många faktorer involverade, och samma politik kan ibland leda till olika resultat. Revitalisering är knappast någonsin en enkelriktad process utan assimilation och revitalisering pågår oftast sida vid sida (Lindgren 2000). Därför är det också omöjligt att svara på frågor som "Har vi gjort tillräckligt?", "Är språket tryggt?" eller "Är det för sent att göra något"? Det finns exempel på språk som länge talats av riktigt stora populationer, för att sedan, på en förhållandevis kort tid, bli akut hotat när det av någon anledning inte längre överförs till nästa generation. Det finns också fall där det under lång tid har funnits en jämn, nedåtgående trend som pekat mot språkdöd när en ny, motsatt tendens plötsligt uppenbarar sig. Det finns även exempel på språk som inte har talats av någon under flera decennier men som återupplivats och tagits i bruk i olika användningsdomäner (se exempelvis Amery 2000; Baldwin 2003). I litteraturen kallas sådana språk ibland som "slumrande" eller "sovande" som här i en australiensisk kontext:

Vissa människor har beskrivit Kurna-språket som ett "dött" språk. Men Kurna-folket tror inte på det. Vi tror att vårt språk är ett levande språk och att det bara har sovit och att det är dags att väcka det nu och det är vad vi gör. (Amery 2000, 1)

Orden i citatet ovan leder tankarna till det som redan tagits upp i kapitlet om språk och hälsa: att arbetet för språkrevitalisering också är så mycket mer, att det erbjuder något att kämpa för, att tro på och vara stolt över. Grenoble (2021) 15 skriver under rubriken *Why revitalize?*

Människor påbörjar ofta revitaliseringen med målet att lära sig tala sina förfäders språk, men finner sedan att fördelarna sträcker sig långt bortom språklig kompetens. Ofta för själva revitaliseringsarbetet samman människor och stärker lokalsamhällena [...] (Grenoble 2021, 15).

Revitaliseringens större uppgift, dess läkande kraft och dess möjligheter att ge talarna och de potentiella talarna egenmakt och möjlighet att påverka sina egna öden beskriver Grenoble (2021) så här.

Läkning genom revitalisering omfattar mer än språkspecifika trauman; den är ett viktigt medel för att kunna bygga motståndskraft. Att använda ett språk kan vara ett sätt att återta kontrollen över ens eget öde; det kan vara politisk motståndshandling, ett motstånd mot språklig och kulturell assimilering, mot själva koloniseringen. (Grenoble (2021, 15)

Om minoriteter och urfolk upplever att de genom revitaliseringsrörelsen fått känslan av att själva kunna motverka den språkliga och kulturella assimilationen och att kunna kontrollera sin framtid, har rörelsen lyckats med en mycket viktig bedrift.

Referenser

Ackermann-Boström, Constanze (2022). "Språket fick jag inte med mig som liten." Unga meänkielibrukares samtal om språkbevarande i sociala medier. *Tidskrift för genusvetenskap* 42 (4), 33-50.

Aikio, Marjut (1988). *Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä. Kielisosiologinen tutkimus viiden saamelaiskylän kielenvaihdosta 1910–1980*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Aikio, Marjut (1992). Are women innovators in the shift to a second language? A case study of Reindeer Sámi women and men. Bull, Tove & Swan, Toril (red.) *Language, Sex, and Society* [Special issue]. *International Journal of the Sociology of Language* 94, 43–61.

Amery, Rob (2016). *Warraparna Kurna! Reclaiming an Australian language*. Adelaide: University of Adelaide Press.

Arola, Laura, Kangas, Elina, Pelkonen, Minna & Winsa, Birger (2013). *Meänkieli Ruottissa. Raportin yhtheenveto ELDIA- projektissa*. Johannes Gutenberg-Universität Mainz: Studies in European Language Diversity for All (ELDIA).

Baldwin, Daryl (2003). Miami Language Reclamation: From Ground Zero. A lecture presented by the Center for Writing and the Interdisciplinary Minor in Literacy and Rhetorical Studies Speaker Series No. 24. Kirsten Jamsen, Series Editor, Elizabeth Oliver, Editor.

Biddle, N., & Swee, H. (2012). The Relationship between Wellbeing and Indigenous Land, Language and Culture in Australia. *Australian Geographer* 43(3): 215-232.

Bull, Tove (1994). Språkskifte og språkbevaring blant norske kystsamar. Kotsinas, Ulla-Britt & Helgander, John (red.) *Dialektkontakt, språkkontakt och språkförändring i Norden*. Föredrag från ett forskarsymposium. MINS 40, 129-139. Stockholm: Stockholms universitet.

Bull, Tove (2009). Det kvinnelege paradoks. Språkendring og kjønn. Niemi, Einar & Smith-Simonsen, Christine (red.) *Det hjemlige og det globale. Festskrift til Randi Rønning Balsvik*, 260–273. Oslo: Akademisk publisering.

Bull, Tove, Huss, Leena & Lindgren, Anna-Riitta (2021). Language shift and language (re)vitalisation. The roles played by women and men in northern Fenno-Scandia (The North Calotte). <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/multi-2021-0111/html>

Chandler, Michael J. & Lalonde, Christopher (2008). Cultural Continuity as a Protective Factor against Suicide in First Nations Youth. *Horizons – A Special Issue on Aboriginal Youth, Hope or Heartbreak: Aboriginal Youth and Canada's Future*. 10(1), 68-72

Crawford, Michael (2000). *At war with diversity: Language policy in an age of anxiety*. Multilingual Matters Ltd., Clevedon, Avon.

Crystal, David (2000). *Language death*. Cambridge University Press, Cambridge.

Cummins, Jim (1998). Immersion education for the millennium: What have we learned from 30 years of research on second language immersion? M. R. Childs & R. M. Bostwick (red.) *Learning through two languages: Research and practice*. Second Katoh Gakuen International Symposium on Immersion and Bilingual Education, 34-47. Katoh Gakuen, Japan.

Dixon, Robert M.W. (1997). *The rise and fall of languages*. Cambridge University Press, Cambridge.

Dauenhauer, Nora Marks & Dauenhauer, Richard (1998). Technical, emotional, and ideological issues in reversing language shift: examples from Southeast Alaska. Grenoble, Lenore & Whaley, Lindsay (red.) *Endangered languages. Language loss and community response*, 57 – 98. Cambridge: Cambridge University Press.

Dorian, Nancy (1987). The Value of Language-Maintenance Efforts which are Unlikely to Succeed. *International Journal of the Sociology of Language*, 68, 57-67.

Dorian, Nancy (1993). Discussion Note. A response to Ladefoged's other view of endangered languages, *Language*, 69(3), 575–79.

Dorian, Nancy (1994). Purism vs. compromise in language revitalization and language revival. *Language in Society*, Vol. 23.

Dorian, Nancy (1998). Western language ideologies and small-language prospects. Grenoble, Lenore A. & Whaley, Lindsay J. (red.) *Endangered Languages. Language loss and community response*, 3-21. Cambridge University Press, Cambridge.

Eastman, Carol M. & Reese, Thomas C. (1981). Associated language. How Language and ethnic identity are related. *General Linguistics*, Vol. 21, No. 21.

Elenius, Lars & Ekenberg, Stefan (2002). *Minoritetsspråk och myndighetskontakt – flerspråkighet bland användare av samiska, meänkieli och finska i Norrbottens län efter minoritetsspråkslagarnas tillkomst 2000*. Luleå: Luleå tekniska universitet.

Elenius, Lars (2003). Språkstrategier bland tornedalingar och samer i norra Sverige under 1900-talet. *Kvinnoforskningsnytt* nr 2-3. Luleå: Luleå tekniska universitet.

Elenius, Lars (2005). Ett uthålligt språk – genomförande av lagarna om användning av minoritetsspråk i förvaltningsområdena i Norrbottens län åren 2000–2004. Hyltenstam, Kenneth & Milani, Tommaso (red.) *Nationella minoriteter och minoritetsspråk (2004/05:RFR3)*. Stockholm: Konstitutionsutskottet.

Fishman, Joshua A. (1991). *Reversing language shift: theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Clevedon: Multilingual Matters.

Fishman, Joshua A. (1997). *In praise of the beloved language. A comparative view of positive ethnolinguistic consciousness*. Berlin; New York: Mouton de Gruyter.

Fishman, Joshua (red.) (2001). *Can Threatened Languages Be Saved? Reversing language shift, revisited - A 21st century perspective*. Clevedon: Multilingual Matters.

Fishman, Joshua & García, Ofelia (red.) (2011). *Handbook of Language and Ethnic Identity, Volume 2. The Success-Failure Continuum in Language and Ethnic Identity Efforts*. New York, N.Y.: Oxford University Press.

Fjellgren, Patricia & Huss, Leena (2019). Overcoming Silence and Sorrow: Sami Language Revitalization in Sweden. *International Journal of Human Rights Education*, 3(1).

<https://repository.usfca.edu/ijhre/vol3/iss1/4>

Fjellgren, Patricia & Huss, Leena (2022). Språk är relationer. Erfarenheter från ett samiskt mentorprogram på svenska sidan av Saepmie. Kvarfordt Niia, Karin (red.) *Framgång för små språk. En översikt om varför små språk i Norden behöver stärkas och vad som bidrar till ett lyckat språkstärkande arbete*. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen.

Granadillo, Tania & Orcutt-Gachiri, Heidi (2011). Introduction. Granadillo, Tania & Orcutt-Gachiri, Heidi (red.) *Ethnographic contributions to the study of endangered languages*, 1–12. Arizona: University of Arizona Press.

Grenoble, Lenore A. & Whaley, Lindsay J. (red.) (1998). *Endangered languages. Language loss and community response*. Cambridge University Press, Cambridge.

Grenoble, Lenore A. & Whaley, Lindsay J. (2006). *Saving languages: an introduction to language revitalization*. Cambridge: Cambridge University Press

Grenoble, Lenore A. & Whaley Lindsay J. (2020). Toward a new conceptualisation of language revitalization. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*.

DOI: 10.1080/01434632.2020.1827645

Grenoble, Lenore (2021). Why revitalize? Olko, Justyna & Sallabank, Julia (red.) *Revitalizing endangered languages. A practical guide*, 9-23. Cambridge: Cambridge University Press.

Grier, Angela, Oster, Richard T., Lightning, Rick, Mayan, Maria & Toth, Ellen (2014). Cultural continuity, traditional Indigenous language, and diabetes in Alberta First Nations: a mixed methods study. *International Journal for Equity in Health* 13(1):92

Grin, François (2003). *Language Policy Evaluation and the European Charter for Regional or Minority Languages*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Gröndahl, Satu, Huss, Leena, Jegebäck, Per, Kvist Geverts, Karin & Nielsen, Mika (2010). *Kunskap för egenmakt: minoritetskvinnor och folkbildningen*. Uppsala universitet: Forum för nationella minoriteter i Sverige – Hugo Valentin-centrum.

Gröndahl, Satu (2022). Creating new Sámi identity in contemporary literature. Hiroshi Maruyama et al. (red.) *Decolonizing Futures: Collaborations for New Indigenous Horizons*. Hiroshi Maruyama et al. (red.) Uppsala Multiethnic Papers 57, 447-460. Uppsala universitet: Hugo Valentin-centrum.

Hagerman, Maja (2015). *Käraste Herman! Rasbiologen Herman Lundborgs gåta*. Stockholm: Norstedt.

Hinton, Leanne & Hale, Kenneth (red.) (2001). *The Green book of language revitalization in practice*. San Diego: Academic Press.

Hinton, Leanne (2011). Revitalization of Endangered Languages. Austin, Peter & Sallabank, Julia (red.) *The Cambridge handbook of endangered languages*, 291-311. Cambridge: Cambridge University Press.

Hinton, Leanne, Florey, Margaret, Gessner, Suzanne & Manatowa-Bailey, Jacob (2018). The Master-Apprentice Language Learning Program. Hinton, Leanne, Huss, Leena & Roche, Gerald (red.) *The Routledge Handbook of Language Revitalization*, 127-136. New York & Oxon: Routledge.

Hinton, Leanne, Huss, Leena & Roche, Gerald (2018). What Works in Language Revitalization. Hinton, Leanne, Huss, Leena & Roche, Gerald (red.) *The Routledge Handbook of Language Revitalization*, 496-498. New York & Oxon: Routledge.

Hirvonen, Vuokko (2008). "Out on the fells, I feel like a Sámi": Is there linguistic and cultural equity in the Sámi school? Hornberger, Nancy (red.) *Can Schools Save Indigenous Languages? Policy and Practice on Four Continents*, 15-41. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Hornberger, Nancy (red.) (2008). *Can Schools Save Indigenous Languages? Policy and Practice on Four Continents*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Huss, Leena (2003). Revitalization in education: An introduction. Huss, Leena, Camilleri, Antoinette & King, Kendall (red.) *Transcending Monolingualism. Linguistic revitalization in education*, 1-16. Lisse: Swetz & Zeitlinger.

Huss, Leena (2005). Språklig revitalisering: en chans till nytänkande. Berntsen, Knut (red.) Om styrking av samisk språk og identitet med vekt på Helgeland og Västerbotten. Rapport om seminar i Hattfjelldal 27. og 28. Januar 2005 7-13. *Fredrikke* nr. 3/2005. Høgskolen i Nesna.

Huss, Leena (2008a). Hur ska den samiska revitaliseringen gå vidare i Sverige? Larsson, Lars-Gunnar & Söder, Torbjörn (red.) *Váimmus čiegan sániid – I hjärtat gömmer jag orden*:

samiskt symposium till minne av Annika Jansson den 4-5 februari 2005, 49-57. Uppsala: Institutionen för moderna språk, Uppsala universitet

Huss, Leena (2008b). Revitalization through Indigenous Education: A Forlorn Hope? Hornberger, Nancy (red.) *Can Schools Save Indigenous Languages? Policy and Practice on Four Continents*, 125-135. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Huss, Leena & Csató, Éva (2010). Hotade språk och forskarens ansvar. Bockgård, Gustav & Håkan Tunón (red.) *Gäller vanligt folkvett också för akademiker? Rapport från ett seminarium om makt och etik*. Uppsala: Centrum för biologisk mångfald.

Huss, Leena (2017). Utvärdering av Samiskt språkcentrum i ett revitaliseringsperspektiv. *Nästa steg? Förslag för en stärkt minoritetspolitik. Delbetänkande av Utredningen om en stärkt minoritetspolitik*, Bilaga 2. SOU 2017:60. Stockholm: Kulturdepartementet, 319–382.

Huss, Leena & Stångberg, Sigrid (2018). The Yoke and the Candy Bowl: Beliefs and Emotions in South Sami Revitalisation. Roche, Gerald, Maruyama, Hiroshi & Viridi Kroik, Åsa (red.) *Indigenous Efflorescence: Beyond Revitalisation in Sapmi and Ainu Mosir*, 129-150. Canberra, Australia: Australian National University.

Huss, Leena (2021). Sverigefinnarna och finska språket. Darvishpour, Mehrdad & Westin, Charles (red.) *Migration och etnicitet: perspektiv på mångfald i Sverige*, 181-199. Tredje upplagan. Lund: Studentlitteratur.

Huss, Leena & Lindgren, Anna-Riitta (2022). The futures of Sámi languages. Valkonen, Sanna, Aikio, Áile, Alakorva, Saara & Magga, Sigga-Marja (red.) *The Sámi World*, 217-231. Routledge.

Hyltenstam, Kenneth (1999). Begreppen språk och dialekt - om meänkielis utveckling till eget språk. Hyltenstam, Kenneth (red.) *Sveriges sju inhemska språk - ett minoritetsspråkperspektiv*, 98–137. Lund: Studentlitteratur.

Hyltenstam, Kenneth & Salö, Linus (2022). Språkideologi och det ofullbordade språkbytet. Den språkliga försvenskningen av det meänkielitalande området. Uppdrag åt Sannings- och försoningskommissionen för tornedalningar, kväner och lantalaiset. https://komisuuni.se/wp-content/uploads/2022/10/hyltenstam-och-salo_webbversion_oktober-2022.pdf

Jaakkola, Magdalena (1969). Kielten erikoistuminen ja sen seuraukset Ruotsin Tornionlaaksossa. Helsinki: University of Helsinki, MA thesis.

Johansen, Inger (2019). 'But They Call Us the Language Police!' Speaker and Ethnic Identifying Profiles in the Process of Revitalizing the South Saami Language, Culture and Ethnic Identity. Hermanstrand, Håkon, Sem, Leiv, Nilssen, Trond Risto & Kolberg, Asbjørn (red.) *The Indigenous identity of the South Saami: historical and political perspectives on a minority within a minority*, 29-46. Cham: Springer.

Johansen, Åse Mette (2009). "Velkommen te' våres Norge": en kvalitativ studie av språkbytte og språkbevaring i Mandalen i Gáivuotna/Kåfjord. Oslo: Novus.

Johansen, Åse Mette (2013). Overcoming silence: language emancipation in a coastal Sámi-Norwegian community. Huss, Leena & Lindgren, Anna-Riitta (red.) *Different worlds – same issues? Cases of language emancipation in Norway and France. Special Issue, SOLS Vol 7, No 1-2 (13)*

Juuso, Jane (2009). *Válddán giellan ruovttoluotta = Tar språket mitt tilbake.* Nordsamisk/norsk version. [Vuonnabahta]: Isak Saba guovddáš.

Juuso, Jane (2013). *Jag tar tillbaka mitt språk = Mov gielem bäästede vaaltam.* Svensk/sydsamisk version. Kiruna: Sametinget.

King, Jeanette (2001). Te Kohanga Reo: Maori Language Revitalization. Hinton, Leanne & Hale, Kenneth L. (red.) *The Green book of language revitalization in practice*, 3 upplaga, 119-128. Leiden: Brill.

King, Kendall A. (2001). *Language revitalization processes and prospects: Quichua in the Ecuadorian Andes.* Clevedon: Multilingual Matters.

King, Kendall A. & Hermes, Mary (2014). Why Is This So Hard? Ideologies of Endangerment, Passive Language Learning Approaches, and Ojibwe in the United States. *Journal of Language, Identity and Education* Vol. 13, Issue 4, 268-282.

Kipp, Darrell (2009). 21 Years in the Trenches of Indigenous Language Revitalization. Reyhner, Jon & Lockard, Louise (red.) *Indigenous Language Revitalization Encouragement, Guidance & Lessons Learned.* Flagstaff, Arizona: Northern Arizona University.

Kirmayer, Laurence J, Dandeneau, Stephane, Marchall, Elizabeth, Phillips, Morgan Kahentonni & Jessen Williamson, Karla (2011). Rethinking Resilience from Indigenous Perspectives. *The Canadian Journal of Psychiatry* 56, no. 2: 84-91.

Krauss, Michael (1992). The World's Languages in Crisis. *Language*, Volume 68, Number 1, 4-10.

Kroskirty, Paul V. (2004). Language Ideologies. Duranti, Alessandro (red.) *A Companion to Linguistic Anthropology*, 496-517. Malden, MA: Blackwell Pub.

Kroskirty, Paul V. (2009). Language renewal as sites of language ideological struggle. The need for "ideological clarification". Reyhner, Jon & Lockard, Louise (red.) *Indigenous Language Revitalization: Encouragement, Guidance & Lessons Learned*, 71–83. Flagstaff AZ: Northern Arizona University.

Lane, Pia (2010). 'We did what we thought was best for our children': a nexus analysis of language shift in a Kven community. *International Journal of the Sociology of Language* 202: 63–78.

Lane, Pia (2011). The birth of the Kven language in Norway: Emancipation through state recognition. *International Journal of the Sociology of Language* 209: 57–74.

Leonard, Wesley Y. (2012). Framing language reclamation programmes for everybody's empowerment. *Gender & Language*, 339–367. Vol 6.2.

Lindgren, Anna-Riitta (1984). What Can We Do When a Language is Dying? Molde, Bertil & Sharp, Derrick (red.) Second International Conference on Minority Languages, June 1983, Turku/Åbo, Finland. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* Vol. 5, Nos 3-4, 293-300. Clevedon: Multilingual Matters.

Lindgren, Anna-Riitta (2000). *Helsingin saamelaiset ja oma kieli*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Maffi, Luisa (red.) (2001). *On biocultural diversity. Linking language, knowledge, and the environment*. Washington, DC.: Smithsonian Institution Press.

Maruyama, Hiroshi (huvudred.) (2022). *Decolonizing Futures: Collaborations for New Indigenous Horizons*. Uppsala Multiethnic Papers 57. Uppsala: Hugo Valentin-centrum.

Matsumura, Kazuto (red.) (1998). *Studies in endangered languages*. Tokyo: Hituzi Syobo.

McCarty, Teresa L. (2002). *A Place To Be Navajo—Rough Rock and the Struggle for Self-Determination in Indigenous Schooling*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

McCarty, Teresa L., Nicholas, Sheilah E. & Wigglesworth, Gillian (2019). Introduction: A World of Indigenous Languages – Resurgence, Reclamation, Revitalization and Resilience. McCarty, Teresa L., Nicholas, Sheilah E. & Wigglesworth, Gillian (red.) *A world of indigenous languages: policies, pedagogies and prospects for language reclamation*, 1-26. Bristol: Multilingual Matters.

MIN-LANG (2006). 4. Committee of Experts of the European Charter for Regional or Minority Languages 2nd evaluation report adopted on 23 March 2006.

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806dbada>

MIN-LANG (2020). 4. Committee of Experts of the European Charter for Regional or Minority Languages 7th evaluation report adopted on 2 July 2020. <https://rm.coe.int/swedenecrml7-en3c-pdf/16809fbaab>

Minde, Henry (2005). Assimilation of the Sami – Implementation and Consequences. *Gáldu čála – Journal of Indigenous Peoples Rights* No. 3/2005.

Mufwene, Salikoko (2002). Colonisation, Globalisation, and the Future of Languages in the Twenty-first Century. *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, Vol. 4, No. 2, 162 – 193. UNESCO.

Mæhlum, Brit (2019). Southern Saami Language and Culture – Between Stigma and Pride, Tradition and Modernity. Hermanstrand, Håkon, Sem, Leiv, Nilssen, Trond Risto & Kolberg, Asbjørn (red.). *The Indigenous identity of the South Saami: historical and political perspectives on a minority within a minority*, 17-28. Cham: Springer.

Nationalencyklopedin 17:159 (1995). Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker Ab.

Nettle, Daniel & Romaine, Suzanne (2000). *Vanishing voices. The extinction of the world's languages*. Oxford: Oxford University Press.

Nilsson Ranta, Daniel (2022). En forskningsöversikt och en studie om arbetsstugorna i meänkieliområdet. Rapport beställd av Sanningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset.

Olko, Justyna & Sallabank, Julia (2021). *Revitalizing Endangered Languages: A Practical Guide*. Cambridge: Cambridge University Press.

O'Rourke, Bernadette, Pujolar, Joan & Ramallo, Fernando (2015). New speakers of minority languages: the challenging opportunity – Foreword. *International Journal of the Sociology of Language*, vol. 2015, no. 231, 1-20.

O'Rourke, Bernadette (2018). New Speakers of Minority Languages. Hinton, Leanne, Huss, Leena & Roche, Gerald (red.) *The Routledge Handbook of Language Revitalization*, 265-273. New York & Oxon: Routledge.

Pasanen, Annika (2018). "This Work is Not for Pessimists". Revitalization of Inari Sámi Language. Hinton, Leanne, Huss, Leena & Roche, Gerald (red.) *The Routledge Handbook of Language Revitalization*, 364-372. New York & Oxon: Routledge.

Pasanen, Annika (2019). Becoming a New Speaker of Saami Language Through Intensive Adult Education. Sherris, Ari & Penfield, Susan D. (red.) *Rejecting the Marginalized Status of Minority Languages: Educational Projects Pushing Back Against Language Endangerment*, 49-69. Clevedon, Avon: Multilingual Matters.

Persson, Curt (2018). *Då var jag som en fånge: Statens övergrepp på tornedalingar och meänkielitalande under 1800- och 1900-talet*. Luleå: Luleå tekniska universitet.

Persson, Curt (2022). Forskningsstudie angående rasbiologiska undersökningar av tornedalingar, kväner och lantalaiset i Sverige. Rapport beställd av Sanningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset.

<https://komisuuni.se/wp-content/uploads/2022/09/rapport-curt-persson.pdf>

Pietikäinen, Sari, Huss, Leena, Laihiala-Kankainen, Sirkka, Aikio-Puoskari, Ulla & Lane, Pia (2010). Regulating Multilingualism in the North Calotte: The Case of Kven, Meänkieli and Sámi Languages. *Acta Borealia*, 27:1, 1 – 23.

Pietikäinen, Sari, Laihala-Kankainen, Sirkka, Huss, Leena & Salo, Hanni (2011). Kieli ja kokemus. Vähemmistökieli kolmen perhesukupolven kielielämäkerroissa. *Puhe ja kieli*, 31:2, 67-88.

Piller, Ingrid & Pavlenko, Aneta (2001). Multilingualism, second language learning and gender. Pavlenko, Aneta, Blackledge, Adrian, Piller, Ingrid & Teutsch-Dwyer, Marya (red.) *Multilingualism, Second Language Learning and Gender*, 1-15. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.

Rasmussen, Torkel (2005). *Jávohuvva ja ealáska. Dávvisame gielagiid demografijja ja buolvvaidgaskaš sirdáseapmi Norggas ja Suomas*. Tromsø: University of Tromsø MA thesis.

Rasmussen, Torkel & Nolan, John Shaun (2011). Reclaiming Sámi languages: Indigenous language emancipation from East to West. *International Journal of the Sociology of Language* 209: 35-55, vol. 2011, no. 209.

Robins, Robert H. & Uhlenbeck, Eugenius M. (red.) (1991). *Endangered languages*. Berg Oxford.

Romaine, Suzanne (2002). The Impact of Language Policy on Endangered Languages. *International Journal on Multicultural Societies*, vol. 4, no.2, 194-212. UNESCO.

Skerk, Josefina (2017). Jag måste tvinga mig att se det jag inte vill. *ETC*, Umeå 2017-08-22.

Skutnabb-Kangas, Tove (2000). *Linguistic genocide in education – or worldwide diversity and human rights?* Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates.

Skutnabb-Kangas, Tove & Phillipson, Robert (2017). Linguistic human rights, past and present. Skutnabb-Kangas, Tove & Phillipson, Robert (red.) *Language rights: critical concepts in language studies. Vol. 1, Language rights : principles, enactment, application*, 28-67. Abingdon, Oxon: Routledge.

Skutnabb-Kangas, Tove & Phillipson, Robert (red.) (2022). *Handbook of Linguistic Human Rights*. Oxford: Wiley-Blackwell.

Smolicz, Jerzy J. (1992). Minority Languages as Core Values of Ethnic Cultures: A Study of Maintenance and Erosion of Polish, Welsh, and Chinese Languages in Australia. Fase, Willem, Jaspaert, Koen & Kroon, Sjaak (red.) *Maintenance and Loss of Minority Languages. Studies in Bilingualism* 1, 277-305. Amsterdam & Philadelphia.

Sollid, Hilde (2013). Ethnolects in Northern Norway. From national negligence to local linguistic pride. Siemund, Peter, Gogolin, Ingrid, Schulz, Monika E. & Davydova, Julia (red.) *Multilingualism and language diversity in urban areas: acquisition, identities, space, education*, 63-94. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Spjut, Lina (2018). *Att (ut)bilda ett folk. Nationell och etnisk gemenskap i Sveriges och Finlands svenskspråkiga läroböcker för folk- och grundskola åren 1866–2016*. Doktorsavhandling. Örebro: Örebro Studies in Education, Örebro universitet.

Stiles, Dawn B. (1997). Four successful indigenous language programs. Reyhner, Jon (red.) *Teaching Indigenous Languages*, 148–262. Flagstaff, AZ: Northern Arizona University.

Stordahl, Vigdis (1996). *Same i den moderne verden: endring og kontinuitet i et samisk lokalsamfunn*. Karasjok: Davvi Girji.

Stångberg, Sagka, Persson Njajta, Marie, Huss, Leena and Maruyama, Hiroshi (2022). "Our Voices Are Never Heard": Towards the Realization of Indigenous Rights and a Healthy Life for the South Sámi in Dearná. Maruyama, Hiroshi (huvudred.) *Decolonizing Futures: Collaborations for New Indigenous Horizons*. Uppsala Multiethnic Papers 57. Uppsala universitet: Hugo Valentin-centrum.

Walsh, Michael (2018). "Language is Like Food..." Links Between Language Revitalization and Health and Well-being. Hinton, Leanne, Huss, Leena & Roche, Gerald (red.) *The Routledge Handbook of Language Revitalization*, 5-12. New York & Oxon: Routledge.

Wande, Erling (1984). Finskkunnigheten och valet av frivillig finska bland gymnasister vid läroverket i Haparanda enligt skolkatalogerna 1938-1984. *Fenno-Ugrica Suecana 7. In Honorem Siiri Sahlman-Karlsson 5 december 1984*, 165-203. Uppsala: Uppsala University.

Wande, Erling (2021). Från tornedalsfinska till meänkieli. Om den språkliga emancipationen i Tornedalen. Darvishpour, Mehrdad & Westin, Charles (red.) *Migration och etnicitet: perspektiv på mångfald i Sverige*, 163-178. Tredje upplagan. Lund: Studentlitteratur.

Weinberg, Miranda & De Korne, Haley (2016). Who can speak Lenape in Pennsylvania? Authentication and language learning in an endangered language community of practice. *Language & Communication* 47. <http://Dx.Doi.Org/10.1016/J.Langcom.2015.04.003>

Whaley, Lindsay J. (2011). Some ways to endanger an endangered language project. *Language and Education*, 25: 4, 339-348.

Winsa, Birger (1993). Meän kieli ja torniolaisitten kakskielisyys. Täälä plandathan sprookit. *Virittäjä* 1, 3-33. Helsinki.

Winsa, Birger (1998). *Language attitudes and social identity: the oppression and revival of a minority language in Sweden*. Canberra: Applied Linguistics Association of Australia.